

Automaty a Gramatiky

Poznámky z přednášek

Letní semestr 2020/2021

Viktor Soukup, Lukáš Salak

Obsah

1 První přednáška	2
2 Druhá přednáška	4
3 Třetí přednáška	8
4 Čtvrtá přednáška	11
5 Pátá přednáška	14
6 Šestá přednáška	17
6.1 Formální (generativní) gramatiky, bezkontextové gramatiky	17
7 Sedmá přednáška	22
7.1 Zásobníkový automat	22
8 Osmá přednáška	25
9 Devátá přednáška	28
10 Desátá přednáška	30
10.1 Uzávěrová vlastnosti	30
10.2 Uzávěrové vlastnosti deterministických CFL	33
11 Jedenáctá přednáška	34
11.1 Jak charakterizovat bezkontextové jazyky?	34
11.2 Od zásobníkového automatu ke gramatice CFG	35
11.3 Greibachové normální forma	35
11.4 Turingovy stroje	36
12 Dvanáctá přednáška	37
13 Dvanáctá přednáška	39
13.1 Lineárně omezené automaty	39
13.2 Rekurzivní jazyky	40
13.3 Jazyk, který není rekurzivně spočetný	40
13.4 Kódování	41

1 První přednáška

Poznámka (Chomského hierarchie): Automaty a gramatiky - dva způsoby popisu:

Turingovy stroje	$\leftrightarrow$	gramatiky Typu 0
lineárně omezené automaty	$\leftrightarrow$	kontextové gramatiky, monotónní gramatiky
zásobníkové automaty	$\leftrightarrow$	bezkontextové gramatiky
konečné automaty (DFA, NFA, λ NFA)	$\leftrightarrow$	regulární jazyky

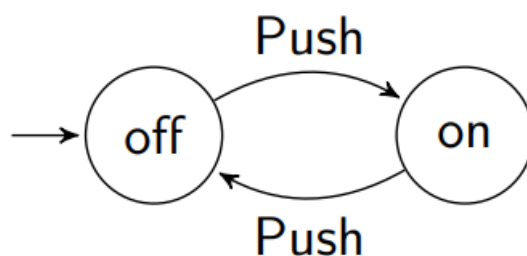
Nejjednodušší jsou nejnižší, turingův stroj je nejkomplikovanější. Každá gramatika odpovídá nějaké třídě automatů.

Proč to řešíme?

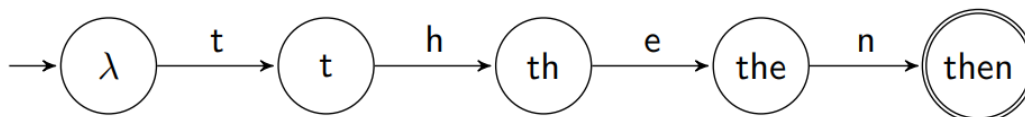
- zpracování přirozeného jazyka,
- překladače (lexikální, syntaktická analýza...),
- návrh, popis, verifikace hardware...
- hledání výskytu slova v textu (grep),
- verifikace systémů s konečně mnoha stavy

Příklad:

1. Návrh a verifikace integrovaných obvodů, např. Konečný automat modelující spínač on/off

2. Lexikální analýza, např. Konečný automat rozpoznávající slovo *then*

Definice (Deterministický konečný automat (DFA)): $A = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ sestává z:

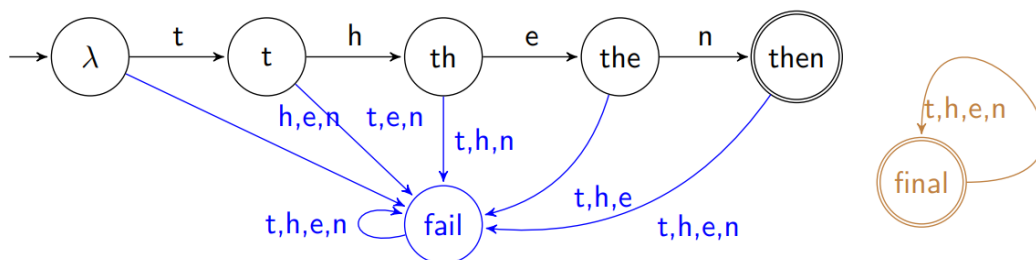
1. konečné množiny **stavů**, zpravidla značíme Q
2. konečné neprázdné množiny **vstupních symbolů (abecedy)**, značíme Σ
3. **přechodové funkce** zobrazení $Q \times X \rightarrow Q$, značíme δ , která bude reprezentovaná hranami grafu
4. **počátečního stavu** $q_0 \in Q$, vede do něj šipka 'odnikud'

5. neprázdné **množiny koncových (přijímajících) stavů** (final states) $F \subseteq Q$, označených dvojíým kruhem či šipkou 'ven'.

Poznámka:

Pokud pro některou dvojici stavu a písmene není definovaný přechod, přidáme nový stav *fail* a přechodovou funkci doplníme na totální přidáním šipek do *fail*.

Pokud je množina F prázdná, přidáme do ní i Q nový stav *final* do kterého vedou jen přechody z něj samotného $\forall s \in \Sigma : \delta(\text{final}, s) = \text{final}$.

Příklad:

Automat A přijímající $L = x01y : x, y \in \{0, 1\}^*$.

Automat $A = (\{q_0, q_1, q_2\}, 0, 1, \delta, q_0, q_1)$

Reprezentujeme stavovým diagramem (grafem), pomocí tabulky nebo stavovým stromem

Definice (Abeceda, slova, jazyky): Mějme neprázdnou množinu symbolů Σ .

- **Slovo** je konečná (i prázdná) posloupnost symbolů $s \in \Sigma$, **prázdné slovo** se značí λ nebo ϵ
- **Množinu všech slov v abecedě** Σ značíme Σ^*
- množinu všech neprázdných slov v abecedě značíme Σ^+
- **jazyk** $L \subseteq \Sigma^*$ je množina slov v abecedě Σ

Definice (Operace na Σ^*):

1. **zřetězení slov** $u.v$ nebo uv
2. **mocnina** (počet opakování) $u^n (u^0 = \lambda, u^1 = u, u^{n+1} = u^n.u)$
3. **délka slova** $|u| (|\lambda| = 0, |auto| = 4)$
4. **počet výskytů** $s \in \Sigma$ ve slově u značíme $|u|_s (|zmrzlina|_z = 2)$.

Definice (Rozšířená přechodová funkce): Mějme přechodovou funkci $\delta : Q \times \Sigma \rightarrow Q$.

Rozšířenou přechodovou funkci $\delta^* : Q \times \Sigma^* \rightarrow Q$ (tranzitivní uzávěr δ) definujeme induktivně:

1. $\delta^*(q, \lambda) = q$,
2. $\delta^*(q, wx) = \delta(\delta^*(q, w), x)$ pro $x \in \Sigma, w \in \Sigma^*$.

Poznámka: Pokud se v textu objeví δ aplikované na slova, míní se tím δ^* .

Definice (Jazyk rozpoznávaný (přijímaný, akceptovaný) konečným automatem): Jazykem rozpoznávaným konečným automatem $A = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ nazveme jazyk $L(A) = \{w : w \in \Sigma^* \& \delta^*(q_0, w) \in F\}$.

- Slovo w je přijímáno automatem A , právě když $w \in L(A)$.
- Jazyk L je rozpoznatelný konečným automatem, jestliže existuje konečný automat A takový, že $L = L(A)$.
- Třidu jazyků rozpoznatelných konečnými automaty označíme $\mathcal{F}$, nazveme **regulární jazyky**.

Věta (Iterační (pumping) lemma pro regulární jazyky): *Mějme regulární jazyk L . Pak existuje konstanta $n \in \mathbb{N}$ (závislá na L) tak, že každé $w \in L; |w| \geq n$ můžeme rozdělit na tři části, $w = xyz$, že:*

1. $y \neq \lambda$
2. $|xy| \leq n$
3. $\forall k \in \mathbb{N}_0$, slovo xy^kz je také v L .

Důkaz:

- Mějme regulární jazyk L , pak existuje DFA A s n stavy, že $L = L(A)$.
- Vezměme libovolné slovo $a_1a_2a_3 \dots a_m = w \in L$ délky $m \geq n, a_i \in \Sigma$.
- Definujeme: $\forall i p_i = \delta^*(q_0, a_1a_2 \dots a_i)$. Platí $p_0 = q_0$.
- Máme $n + 1 p_i$ a n stavů, některý se opakuje, vezměme první takový, t. j. $(\exists i, j : 0 \leq i < j \leq n \wedge p_i = p_j)$.
- Definujeme $x = a_1a_2 \dots a_i, y = a_{i+1}a_{i+2} \dots a_j, z = a_{j+1}a_{j+2} \dots a_m$, t.j. $w = xyz, y \neq \lambda, |xy| \leq n$.
- pak y^k můžeme opakovat libovolněkrát a vstup je také akceptovaný.

□

Příklad (Aplikace pumping lemmatu): TODO

2 Druhá přednáška

Definice (Kongruence): Mějme konečnou abecedu Σ a relaci ekvivalence $\sim$ na Σ^* (reflexivní, symetrická, tranzitivní). Potom:

1. $\sim$ je pravá kongruence, jestliže $(\forall u, v, w \in \Sigma^*) u \sim v \implies uw \sim vw$.
2. je konečného indexu, jestliže rozklad $\Sigma^* / \sim$ má konečný počet tříd.
3. Třidu kongruence $\sim$ obsahující slovo u značíme $[u]_\sim$, resp. $[u]$.

Věta (Myhill-Nerodova Věta): *Nechť L je jazyk nad konečnou abecedou Σ . Potom následující tvrzení jsou ekvivalentní:*

1. L je rozpoznatelný konečným automatem,
2. $\exists$ pravá kongruence $\sim$ konečného indexu nad Σ^* tak, že L je sjednocením jistých tříd rozkladu $\Sigma^* / \sim$.

Důkaz:

1. $\implies$ 2.; t.j. automat $\implies$ pravá kongruence konečného indexu
  - definujeme $u \sim v \equiv \delta^*(q_0, u) = \delta^*(q_0, v)$.

- je to ekvivalence (reflexivní, symetrická, tranzitivní)
- je to pravá kongruence (z definice δ^*)
- má konečný index (konečně mnoho stavů)

$$L = \{w | \delta^*(q_0, w) \in F\} = \bigcup_{q \in F} \{w | \delta^*(q_0, w) = q\} = \bigcup_{q \in F} [w | \delta^*(q_0, w) = q]_{\sim}.$$

2. $\implies$ 1.; t.j. pravá kongruence konečného indexu $\implies$ automat

- abeceda automatu nazveme Σ
- za stavy Q volíme třídy rozkladu $\Sigma^* / \sim$
- počáteční stav $q_0 \equiv [\lambda]_{\sim}$
- koncové stavy $F = \{c_1, \dots, c_n\}$, kde $L = \bigcup_{i=1, n} c_i$
- přechodová funkce $\delta([u], x) = [ux]$ (je korektní z def. pravé kongruence).
- $L(A) = L$

$$w \in L \Leftrightarrow w \in \bigcup_{i=1, n} c_i \Leftrightarrow w \in c_1 \vee \dots \vee w \in c_n \Leftrightarrow [w] = c_1 \vee \dots \vee [w] = c_n \Leftrightarrow [w] \in F \Leftrightarrow w \in L(A)$$

□

Příklad: Sestrojte automat přijímající jazyk

$$L = \{w | w \in a, b^* \& |w|_a = 3k + 2\},$$

t. j. obsahuje $3k + 2$ symbolů a .

1. $|u|_x$ značí počet symbolů x ve slově u
2. definujeme $u \sim v \equiv (|u|_a \bmod 3 = |v|_a \bmod 3)$
3. třídy ekvivalence 0, 1, 2
4. L odpovídá třídě 2
5. a - přechody do následující třídy
6. b - přechody zachovávající třídu

28. slide, doplň obrázek

Příklad (Neregulární pumpovatelný jazyk): Ne-regulární jazyk, který lze pumpovat

Jazyk $L = \{u | u = a^+ b^i c^i \vee u = b^i c^j\}$ není regulární (Myhill-Nerodova věta), ale vždy lze pumpovat první písmeno.

1. Předpokládejme, že L je regulární
2. $\implies$ pak $\exists$ pravá kongruence $\sim_L$ konečného indexu m , L je sjednocení některých tříd $\Sigma^* / \sim_L$
3. vezmeme množinu slov $S = \{ab, abb, abbb, \dots, ab^{m+1}\}$
4. existují dvě slova $i \neq j$, která padnou do stejné třídy
 $i \neq j \quad ab^i \sim ab^j$
 přidáme $c^i \quad ab^i c^i \sim ab^j c^i$ $\sim$ je kongruence
 spor $ab^i c^i \in L \& ab^j c^i \notin L \quad s' L$ je sjednocení některých tříd $\Sigma^* / \sim_L$.

Definice (Dosažitelný stav): Mějme DFA $A = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ a $q \in Q$. Řekneme, že stav je dosažitelný, jestliže $\exists w \in \Sigma^* : \delta^*(q_0, w) = q$.

Příklad: Algoritmus na hledání dosažitelných stavů : DFS (důkaz asi není nutný)

Definice (Automatový homomorfismus): Necht' A_1, A_2 jsou DFA. Řekneme, že zobrazení $h : Q_1 \rightarrow Q_2$ je (automatovým) homomorfismem, jestliže:

$$\begin{array}{ll} h(q_{0_1}) = q_{0_2} & \text{'stejně' počáteční stavy} \\ h(\delta_1(q, x)) = \delta_2(h(q), x) & \text{'stejně' přechodové funkce} \\ q \in F_1 \Leftrightarrow h(q) \in F_2 & \text{'stejně' koncové stavy.} \end{array}$$

Homomorfismus prostý a na nazýváme isomorfismus.

Definice (Ekvivalence automatů): Dva konečné automaty A, B nad stejnou abecedou Σ jsou ekvivalentní, jestliže rozpoznávají stejný jazyk, t. j. $L(A) = L(B)$.

Věta (Věta o ekvivalenci automatů): *Existuje-li homomorfismus konečných automatů A_1 do A_2 , pak jsou A_1 a A_2 ekvivalentní.*

Důkaz:

1. Pro libovolné slovo $w \in \Sigma^*$ konečnou iterací

$$h(\delta_1^*(q, w)) = \delta_2^*(h(q), w)$$

2. dále

$$\begin{aligned} w \in L(A_1) &\Leftrightarrow \delta_1^*(q_{0_1}, w) \in F_1 \\ &\Leftrightarrow h(\delta_1^*(q_{0_1}, w)) \in F_2 \\ &\Leftrightarrow \delta_2^*(h(q_{0_1}, w)) \in F_2 \\ &\Leftrightarrow \delta_2^*(q_{0_2}, w) \in F_2 \\ &\Leftrightarrow w \in L(A_2) \end{aligned}$$

□

Definice (Ekvivalence stavů): Říkáme, že stavy $p, q \in Q$ konečného automatu A jsou ekvivalentní, pokud:

1. Pro všechna vstupní slova $w : \delta^*(p, w) \in F \Leftrightarrow \delta^*(q, w) \in F$.

Pokud dva stavy nejsou ekvivalentní, říkáme že jsou rozlišitelné.

Příklad: Ten example je na slide 36, nejlepší s tím obrázkem

Definice (Algoritmus hledání rozpoznatelných stavů v DFA): Následující algoritmus nalezne rozlišitelné stavy:

1. Základ: Pokud $p \in F$ (přijímající) a $q \notin F$, pak je dvojice $\{p, q\}$ rozlišitelná.
2. Indukce: Necht' $p, q \in Q, a \in \Sigma$ a o dvojici $r, s : r = \delta(p, a), s = \delta(q, a)$ víme, že jsou rozlišitelné. Pak i $\{p, q\}$ jsou rozlišitelné.
3. opakuj dokud $\exists$ nová trojice $p, q \in Q, a \in \Sigma$.

Doplň obrázky zo slidov, 37/38

Věta: Pokud dva stavy nejsou odlišeny předchodícím algoritmem, pak jsou tyto stavy ekvivalentní.

Důkaz: Korektnost algoritmu

1. Uvažujeme špatné páry stavů, které jsou rozlišitelné a algoritmus je nerozlišil.
2. Vezměme z nich pár p, q rozlišitelný nejkratším slovem $w = a_1 \dots a_n$.
3. Stavy $r = \delta(p, a_1), s = \delta(q, a_1)$ jsou rozlišitelné kratším slovem $a_2 \dots a_n$, takže pár není mezi špatnými.
4. Tedy jsou „vyškrtnuté“ algoritmem.
5. Tedy v příštím kroku algoritmus rozliší i p, q .

□

Poznámka: Čas výpočtu je polynomiální vzhledem k počtu stavů.

1. V jednom kole uvažujeme všechny páry, t.j. $O(n^2)$.
2. Kol je maximálně $O(n^2)$, protože pokud nepřidáme křížek, končíme.
3. Dohromady $O(n^4)$.

Algoritmus lze zrychlit na $O(n^2)$ pamatováním stavů, které závisí na páru $\{r, s\}$ a sledováním těchto seznamů „zpátky“.

Definice (Redukovaný DFA): Deterministický konečný automat je redukovaný, pokud

1. nemá dosažitelné stavy,
2. žádné dva stavy nejsou ekvivalentní.

Definice (Redukt): Konečný automat B je redukem automatu A, jestliže:

1. B je redukovaný,
2. A a B jsou ekvivalentní

ADD PICS PLS (*don't shout pls*)

Věta (Algoritmus na nalezení reduktu DFA A):

1. Ze vstupního DFA A eliminujeme stavy nedosažitelné z počátečního stavu.
2. Najdeme rozklad zbylých stavů na třídy ekvivalence.
3. Konstruujeme DFA B na třídách ekvivalence jakožto stavech.
Přechodová funkce B γ , mějme $S \in Q_B$. Pro libovolné $q \in S$ označíme T třídu ekvivalence $\delta(q, a)$ a definujeme $\gamma(S, a) = T$. Tato třída musí být stejná pro všechna $q \in S$.
4. Počáteční stav B je třída obsahující počáteční stav A.
5. Množina přijímajících stavů B jsou bloky odpovídající přijímacím stavům A.

3 Třetí přednáška

Definice (Algoritmus na testování ekvivalence regulárních jazyků): Ekvivalenci regulárních jazyků L, M testujeme následovně:

1. Najdeme $DFAA_L, A_M$ rozpoznávající $L(A_L) = L, L(A_M) = M, Q_L \cap Q_M = \emptyset$.
2. Vytvoříme DFA sjednocením stavů a přechodů $(Q_L \cup Q_M, \Sigma, \delta_L \cap \delta_M, q_L, F_L \cap F_M)$; zvolíme jeden z počátečních stavů.
3. Jazyky jsou ekvivalentní právě když počáteční stavy původních DFA jsou ekvivalentní.

[Nedeterministické konečné automaty (NFA)] Nedeterministický automat může být ve více stavech paralelně. Má schopnost 'uhodnout' něco o vstupu.

přidat obrázok zo slidov (61. slide)

Definice (NFA): Nedeterministický konečný automat (NFA) $A = (Q, \Sigma, \delta, S_0, F)$ sestává z:

1. konečné množiny stavů, zpravidla značíme Q ,
2. konečné množiny vstupních symbolů, značíme Σ
3. přechodové funkce, zobrazení $\delta : Q \times \Sigma \rightarrow \mathcal{P}(Q)$ vracející podmnožinu Q .
4. množiny počátečních stavů $S_0 \subseteq Q$,
5. množiny koncových (přijímajících) stavů $F \subseteq Q$.

Definice (Rozšířená přechodová funkce): Pro přechodovou funkci δ NFA je rozšířená přechodová funkce δ^*

$\delta^* : Q \times \Sigma^* \rightarrow \mathcal{P}(Q)$ definovaná indukcí:

start: $\delta^*(q, \lambda) = q$. ind. indukční krok:

$$\delta^*(q, wx) = \bigcup_{p \in \delta^*(q, w)} \delta(p, x)$$

t. j. množina stavů, do kterých se mohou dostat posloupností 'správně označených'

Definice (Jazyk přijímaný nedeterministickým konečným automatem): Mějme NFA $A = (Q, \Sigma, \delta, S_0, F)$, Pak

$$L(A) = \{w : (\exists q_0 \in S_0) \delta^*(q_0, w) \cap F \neq \emptyset\}$$

je jazyk přijímaný automatem A .

Tedy $L(A)$ je množina slov $w \in \Sigma^*$ takových, že $\delta^*(q_0, w)$ obsahuje alespoň jeden přijímající stav.

Algoritmus (Podmnožinová konstrukce): Podmnožinová konstrukce začíná s NFA $N = (Q_N, \Sigma, \delta_N, S_0, F_N)$. Cílem je popis deterministického DFA $D = (Q_D, \Sigma, \delta_D, S_0, F_D)$, pro který $L(N) = L(D)$.

1. Q_D je množina podmnožin $Q_N, Q_D = \mathcal{P}(Q_N)$ (potenční množina).

Poznámka: Nedosažitelné stavy můžeme vynechat

2. Počáteční stav DFA je stav označený S_0 , t.j. prvek Q_D .
3. $F_D = \{S : S \in \mathcal{P}(Q_N) \& S \cap F_N \neq \emptyset\}$, tedy S obsahuje alespoň jeden přijímající stav N .

4. Pro každé $S \subseteq Q_N$ a každý vstupní symbol $a \in \Sigma$,

$$\delta_D(S, a) = \bigcup_{p \in S} \delta_N(p, a).$$

Věta (Převod NFA na DFA): Pro DFA $D = (Q_D, \Sigma, \delta_D, S_0, F_D)$ vytvořený podmnožinovou konstrukcí z NFA $N = (Q_N, \Sigma, \delta_N, q_0, F_N)$ platí $L(N) = L(D)$.

Důkaz: Indukcí dokážeme, že $\delta_D^*(S_0, w) = \delta_N^*(q_0, w)$. □

Můžeme přidat ještě tzv. λ -přechod.

Definice (λ -přechod): Dovolíme přechody na λ , prázdné slovo, t.j. bez přečtení vstupního symbolu.
doplnit obrázok, 68. slide

Definice (λ -uzávěr): Pro $q \in Q$ definujeme λ -uzávěr $\lambda CLOSE(q)$ rekurzivně:

1. Stav q je $\lambda CLOSE(q)$.
2. Je-li $p \in \lambda CLOSE(q)$ a $r \in \delta(p, \lambda)$, pak i $r \in \lambda CLOSE(q)$.

Pro $S \subseteq Q$ definujeme $\lambda CLOSE(S) = \bigcup_{q \in S} \lambda CLOSE(q)$.

Definice (Rozšířená přechodová funkce a jazyk přijímaný λ -NFA): Nechť $E = (Q, \Sigma, \delta, S_0, F)$ je λ -NFA. Rozšířenou přechodovou funkci δ^* definujeme následovně:

1. $\delta^*(q, \lambda) = \lambda CLOSE(q)$.
2. indukční krok: $v = wa$, kde $w \in \Sigma^*$, $a \in \Sigma$.

$$\delta^*(q, wa) = \lambda CLOSE \left(\bigcup_{p \in \delta^*(q, w)} \delta(p, a) \right)$$

Věta (Eliminace λ -přechodů): Jazyk L je rozpoznatelný λ -NFA právě když je L regulární.

Důkaz: Pro libovolný λ NFA $E = (Q_E, \Sigma, \delta_E, S_0, F_E)$ zkonstruujeme DFA $D = (Q_D, \Sigma, \delta_D, q_D, F_D)$ přijímající stejný jazyk jako E .

1. $Q_D \subseteq \mathcal{P}(Q_E), \forall S \subseteq Q_E : \lambda CLOSE(S) \in Q_D$. V Q_D může být i $\emptyset$.
2. $q_D = \lambda CLOSE(S_0)$.
3. $F_D = \{S : S \in Q_D \& S \cap F_E \neq \emptyset\}$.
4. Pro $S \in Q_D, a \in \Sigma$ definujeme $\delta_D(S, a) = \lambda CLOSE(\bigcup_{p \in S} \delta(p, a))$.

□

Definice (Množinové operace nad jazyky): Mějme dva jazyky L, M . Definujeme následující operace:

1. binární sjednocení $L \cup M = \{w : w \in L \vee w \in M\}$

Poznámka: Příklad: jazyk obsahuje slova začínající a^i nebo tvaru $b^j c^j$.

2. průnik $L \cap M = \{w : w \in L \& w \in M\}$

Poznámka: Příklad: jazyk obsahuje slova sudé délky končící na 'baa'.

3. rozdíl $L - M = \{w : w \in L \& w \notin M\}$
4. doplněk (komplement) $\bar{L} = -L = \{w : w \in L\} = \sigma^* - L$

Poznámka: Příklad: jazyk obsahuje slova nekončící na 'a'.

Věta (de Morganova pravidla): 1. $L \cap M = \overline{\bar{L} \cup \bar{M}}$

$$2. L \cup M = \overline{\bar{L} \cap \bar{M}}$$

$$3. L - M = L \cap \bar{M}$$

Věta (Uzavřenost na množinové operace): *Mějme regulární jazyky L, M . Pak jsou následující jazyky také regulární:*

1. sjednocení $L \cup M$
2. průnik $L \cap M$
3. rozdíl $L - M$
4. doplněk $\bar{L} = \Sigma^* - L$.

Důkaz:

1. Pokud δ není pro některé dvojice q, a definovaná, přidáme nový nepřijímající stav q_n a do něj přechod pro vše dříve nedefinované plus $\forall a \in \Sigma \cup \lambda : \delta(q_n, a) = q_n$.
2. Pak stačí prohodit koncové a nekoncové stavy přijímajícího deterministického FA $F = Q_A - F_A$.
3. pro rozdíl doplníme funkci δ na totální.
4. Zkonstruuujeme součinný automat,

$$Q = (Q_1 \times Q_2, \Sigma, \delta((p_1, p_2), x) = (\delta_1(p_1, x), \delta_2(x)), (q_{01}, q_{02}, F))$$

5. průnik: $F = F_1 \times F_2$
6. sjednocení: $F = (F_1 \times Q_2) \cup (Q_1 \times F_2)$
7. rozdíl: $F = F_1 \times (Q_2 - F_2)$.

□

Definice (Řetězcové operace nad jazyky):

1. zřetězení jazyků ... $L.M = \{uv : u \in L \& v \in M\}$, $L.x = L.x$ a $x.L = x.L$ pro $x \in \Sigma$
2. mocniny jazyka ... $L^0 = \lambda$, $L^{i+1} = L^i.L$
3. pozitivní iterace ... $L^+ = L^1 \cup L^2 \dots \bigcup_{i \geq 1} L^i$
4. obecná iterace ... $L^* = L^0 \cup L^1 \cup \dots = \bigcup_{i \geq 0} L^i$, tedy $L^* = L^+ \cup \lambda$
5. otočení jazyka ... $L^R = \{u^R : u \in L\}$
6. levý kvocient L podle M ... M
 $L = \{u : uv \in L \& u \in M\}$

7. levá derivace L podle $w \dots \partial_w L = \{w\}$
 L

8. pravý kvocient L podle $M \dots L/M = \{u : uv \in L \& v \in M\}$

9. pravá derivace L podle $w \dots \partial_w^R L = L/\{w\}$.

Věta: Jsou-li L, M regulární jazyky, je regulární i $L.M, L^*, L^+, L^R, M$
 LaL/M .

Věta: Jsou-li L, M regulární jazyky, je regulární i $L.M$.

Důkaz: Vezmeme DFA $A_1 = (Q_1, \Sigma, \delta_1, q_1, F_1)$, pak $A_2 = (Q_2, \Sigma, \delta_2, q_2, F_2)$ tak, že $L = L(A_1)$ a $M = L(A_2)$.

Definujeme Nedeterministický automat $B = (Q \cup q_0, \Sigma, \delta, q_0, F_2)$ kde:

$Q = Q_1 \cup Q_2$ předpokládáme různá jména stavů, jinak přejmenujeme, končíme až po přečtení slova z L_2			
$\delta(q_0, \lambda)$	$= q_1, q_2$	pro $q_1 \in F_1$	$t.j. \lambda \in L(A_1)$
$\delta(q_0, \lambda)$	$= q_1$	pro $q_1 \notin F_1$	$t.j. \lambda \notin L(A_1)$
$\delta(q_0, x)$	$= \emptyset$	pro $x \in \Sigma$	
$\delta(q, x)$	$= \delta_1(q, x)$	pro $q \in Q_1 \& \delta_1(q, x) \notin F_1$	počítáme v A_1
	$= \delta_1(q, x), q_2$	pro $q \in Q_1 \& \delta_1(q, x) \in F_1$	nedet. přechod z A_1
	$= \delta_2(q, x)$	pro $q \in Q_2$	počítáme v A_2

Pak $L(B) = L(A_1).L(A_2)$.

I have zero idea how this should be formatted properly, pls fix later. - 3O11

□

4 Čtvrtá přednáška

Věta (Lemma(L^*, L^+)): Je-li L regulární jazyk, je regulární i L^*, L^+ .

1. Idea: Opakovaný výpočet automatu $A = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$
2. Realizace: nedeterministické rozhodnutí, zda pokračovat nebo restart
3. speciální stav pro příjem $\lambda \in L^0$ (pro L^+ vynecháme či $\notin F$).

Důkaz: Vezmeme DFA $A = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ tak, že $L = L(A)$. Definujeme NFA automat $B = (Q \cup q_B, \Sigma, \delta_B, q_B, F \cup q_B)$, kde:

$\delta_B(q_B, \lambda) = q_0$ nový stav q_B pro příjem λ přejdeme do q_0

$\delta_B(q_B, x) = \emptyset$ pro $x \in \Sigma$

$\delta_B(q, x) = \delta(q, x)$ pokud $q \in Q \& \delta(q, x) \notin F$ uvnitř A

$= \delta(q, x), q_0$ pokud $q \in Q \& \delta(q, x) \in F$ možný restart

Pak $L(B) = L(A)^*(q_B \in F_B), L(B) = L(A^+)(q_B \notin F_B)$.

□

Věta (Lemma(L^R)): Je-li L regulární jazyk, je regulární i L^R .

1. Zřejmě $(L^R)^R = L$ a tedy stačí ukázat jeden směr.
2. idea: obrátíme šipky ve stavovém diagramu; nedeterministický FA

Důkaz: TO DOOT, 67. slide

□

Věta (Lemma ($M \setminus LaL/M$)): Jsou-li L, M regulární jazyky, je regulární i $M \setminus L$ a M/L .

1. idea: A_L budeme startovat ve stavech, do kterých se lze dostat slovem M .

Důkaz:

1. $v \in M \setminus L$
2. $\Leftrightarrow (\exists u \in M) uv \in L$
3. $\Leftrightarrow (\exists u \in M, \exists q \in Q) \delta(q_0, u) \& \delta(q, v) \in F$
4. $\Leftrightarrow \exists q \in S_0 \& \delta(q, v) \in F$
5. $\Leftrightarrow v \in L(B)$

Vezmeme DFA $A = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ tak, že $L = L(A)$.

TO DOOT, nestihol som

□

Definice (Regulární výrazy): Regulární výrazy (RV) jsou:

1. algebraický popis jazyků
2. deklarativním způsobem, jak vyjádřit slova, která chceme přijímat.
3. Schopné definovat všechny a pouze regulární jazyky.
4. Můžeme je brát jako programovací jazyk, uživatelsky přívětivý popis konečného automatu
5. Syntaktická analýza potřebuje silnější nástroj, bezkontextové gramatiky, budou následovat

Regulární výrazy $\alpha, \beta \in \text{RegE}(\Sigma)$ nad konečnou neprázdnou abecedou $\Sigma = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ a jejich hodnota $L(\alpha)$ jsou definovány induktivně:

TO DOOT, je tam tabuľka na ktorú pri tejto rýchlosti nemám čas prepísať správne, slide 70.

Definice (Priorita): Nejvyšší prioritu má iterace $*$, nižší konkatenace (zřetězení), nejnižší sjednocení $+$.

Věta (Kleeneho věta (varianta)): Každý jazyk reprezentovaný konečným automatem lze zapsat jako regulární výraz.

Každý jazyk popsany regulárním výrazem můžeme zapsat jako λ -NFA (a tedy i DFA).

Důkaz: Převod RegE výrazu na λ -NFA automat.

Důkaz indukcí dle struktury R. Základ:

V každém kroku zkonstruujeme λ -NFA rozpoznávající stejný jazyk $L(R) = L(E)$ se třemi dalšími vlastnostmi:

1. Právě jeden přijímající stav,
2. Žádné hrany do počátečního stavu,
3. Žádné hrany z koncového stavu.

Asi je nutné doplniť obrázok, keďže aj na prednáške to bolo popísané obrázkom (slide 72)

□

Definice (Regulární výraz z DFA): Mějme DFA $AQ_A = \{1, \dots, n\}$ o n stavech.

Nechť $R^{(k)}_{ij}$ je regulární výraz, $L(R^{(k)}_{ij}) = \{w : \delta_{\leq k}^*(i, w) = j\}$ množina slov převádějících stav i do stavu j a A cestou, která neobsahuje stav s vyšším indexem než k .

Budeme rekurzivně konstruovat $R^{(k)}_{ij}$ pro $k = 0, \dots, n$.

$k = 0, i \neq j : R^{(0)}_{ij} = \mathbf{a_1} + \mathbf{a_2} + \dots + \mathbf{a_m}$, kde $a_1, \dots, a_m$ jsou symboly označující hrany i do j (nebo $R^{(0)}_{ij} = \emptyset$ nebo $R^{(0)}_{ij} = \mathbf{a}$ pro $m = 0, 1$).

$k = 0, i = j : \text{smyčky}, R^{(0)}_{ij} = \lambda + \mathbf{a_1} + \mathbf{a_2} + \dots + \mathbf{a_m}$, kde $a_1, a_2, \dots, a_m$ jsou symboly na smyčkách v i .

Důkaz: TODOOT, celý slide je závislý na obrázku ... 75slide □

Poznámka (Shrnutí převodu mezi reprezentacemi regulárních jazyků): **TODOO, takisto obrázok**
Převod NFA na DFA

1. λ uzávěr v $O(n^3)$ - prohledává n stavů násobeno n^2 hran pro λ přechody.
2. Podmnožinová konstrukce, DFA s až 2^n stavy. Pro každý stav, $O(n^3)$ času na výpočet přechodové funkce.

Převod DFA na NFA

1. Přidat množinové závorky k přechodové funkci a přechody pro λ u λ -NFA.

Převod automatu DFA na RegE regulární výraz

1. $O(n^3 4^n)$

RegE výraz na automat

1. V čase $O(n)$ vytvoříme λ -NFA.

Definice (Substituce jazyků): Mějme konečnou abecedu Σ . Pro každé $x \in \Sigma$ budiž $\sigma(x)$ jazyk v nějaké abecedě Y_X . Dále položíme:

1. $\sigma(\lambda) = \lambda$
2. $\sigma(u.v) = \sigma(u).\sigma(v)$

Zobrazení $\sigma : \Sigma \rightarrow P(Y^*)$, kde $Y = \bigcup_{x \in \Sigma} Y_X$ se nazývá substituce.

$\sigma(L) = \bigcup_{w \in L} \sigma(w)$

nevypouštějící substituce je substituce, kde žádné $\sigma(x)$ neobsahuje λ .

Definice (Homomorfismus (jazyků), inverzní homomorfismus): homomorfismus h je speciální případ substituce, kde obraz je vždy jen jednoslovný jazyk (vynecháváme u něj závorky), t.j. $(\forall x \in \Sigma) h(x) = w_x$.

Pokud $\forall x : w_x \neq \lambda$, jde o nevypouštějící homomorfismus.

Inverzní homomorfismus $h^{-1}(L) = \{w : h(w) \in L\}$.

Věta (Uzavřenost na homomorfismus): *Je-li jazyk L $\forall x \in \Sigma$ jazyk $\sigma(x), h(x)$ regulární, pak je regulární i $\sigma(L), h(L)$.*

Důkaz: Strukturální indukci „probubláváním“ algebraickým popisem jazyka o základních, sjednocení, zřetězení a iterace. Tvrzení: $\sigma(L(E)) = L(\sigma(E))$. $\sigma(\lambda) = \lambda$, $\sigma(\emptyset) = \emptyset$, $\sigma(x) = \sigma(x)$, $\sigma(L(\alpha + \beta)) = L(\sigma(\alpha) + \sigma(\beta))$ atd.

TODOOT, 84 slide □

Definice (Inverzní homomorfismus): Necht h je homomorfismus abecedy Σ do slov nad abecedou T . Pak $h^{-1}(L)$, 'h inverze L' je množina řetězců

$$h^{-1}(L) = \{w : w \in \Sigma^*; h(w) \in L\}.$$

Věta: *Je-li h homomorfismus abecedy Σ do abecedy T a L je regulární jazyk abecedy T , pak $h^{-1}(L)$ je také regulární jazyk.*

Důkaz: Mějme DFA $A = (Q, T, \delta, q_0, F)$ pro L .

Konstruujeme DFA pro $h^{-1}(L)$.

1. Definujeme $B(Q, \Sigma, \gamma, q_0, F)$ kde $\gamma(qq, a) = \delta^*(q, h(a))$ (δ^* operace na řetězcích).
2. Indukcí dle $|w|$, $\gamma^*(q_0, w) = \delta^*(q_0, h(w))$.
3. Proto B přijíma právě řetězce $w \in h^{-1}(L)$.

□

5 Pátá přednáška

Příklad: Necht' $A = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je DFA. Definujeme jazyk $L = \{w \in \Sigma^*; \delta^*(q_0, w) \in F\}$ a pro každý stav $q \in Q$ existuje prefix x_q slova w tak, že $\delta^*(q_0, x_q) = q$.

Tento jazyk L je regulární.

1. M označme $M = L(A)$.
2. T definujeme novou abecedu T trojic $\{[pq]; p, q \in Q, a \in \Sigma, \delta(p, a) = q\}$.
3. h definujeme homomorfizmus $(\forall p, q, a)h([pq]) = a$.
4. L_1 Jazyk $L = h^{-1}(M)$ je regulární, protože M je regulární (DFA inverzní homomorfizmus).
5. $h^{-1}(101)$ obsahuje $2^3 = 8$ řetězců, např.

$$[p1p][q0q][p1p] \in [p1p], [q1q][p0q], [q0q][p1p], [q1q].$$

L_2 Vynutíme začátek q_0 . Definujeme:

$$E_1 = \bigcup_{a \in \Sigma, q \in Q} [q_0 a q] =$$

$$E_1 = [q_0 a_1 q_0], [q_0 a_2 q_1], \dots, [q_0 a_m q_n]$$

Pak $L_2 = L_1 \cap L(E_1, T^*)$.

L_3 Vynutíme stejné sousedící stavy. Definujeme ne-odpovídající dvojice:

$$E_2 = \bigcup_{q \neq r, p, q, r, s \in Q, a, b \in \Sigma} [paq][rbs].$$

Definujeme $L_3 = L_2 - L(T^*.E_2.T^*)$.

Končí v přijímajícím stavu, protože jsme začali v jazyku M přijímaném DFA A .

L_4 Všechny stavy. $\forall q \in Q$ definujeme E_q jako regulární výraz sjednocení všech symbolů T takových, že q není ani na první, ani na poslední pozici. Odečteme $L(E_q^*)$ od L_3 . $L_4 = L_3 - \bigcup_{q \in Q} E_q^*$.

L Odstráníme stavy, necháme symboly. $L = h(L_4)$, tedy L je regulární.

Věta: Lze algoritmicky rozhodnout, zda jazyk přijímaný DFA, NFA, λ – NFA je prázdný.

Jazyk je prázdný právě když žádný z koncových stavů není dosažitelný. Dosažitelnost lze testovat $O(n^2)$.

Věta: Pro daný řetězec $w : |w| = n$ a regulární jazyk L lze algoritmicky rozhodnout, zda je $w \in L$.

Důkaz:

1. DFA: Spust' automat, pokud $|w| = n$, při dobré reprezentaci a konstantním čase přechodu $O(n)$.
2. NFA o s stavech: čas $O(ns^2)$. Každý vstupní symbol aplikujeme na všechny
3. DOPLNIT, NESTIHAM

□

Definice (Algebraický popis jazyků): Pro konečnou neprázdnou abecedu Σ označme $RJ(\Sigma)$ nejmenší třídu jazyků, která:

1. obsahuje prázdný jazyk $\emptyset$,

2. pro každé ...

3. NESTIHAM

Věta (Kleene): *NESTIHAM* Aight, please fill this in later.

Dvousměrné (dvoucestné) konečné automaty
Konečný automat provádí následující činnosti:

1. přečte písmeno
  2. změní stav vnitřní jednotky
  3. posune čtecí hlavu doprava
- Čtecí hlava se nesmí vracet.

Definice (Dvousměrný konečný automat): Dvousměrným (dvoucestným) konečným automatem nazýváme pěticí $A = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$, kde

1. Q je konečná množina stavů,
2. Σ je konečná množina vstupních symbolů přechodové funkce δ je zobrazení $Q \times \Sigma \rightarrow Q \times -1, 1$ rozšířené o pohyb hlavy
3. $q_0 \in Q$ počáteční stav,
4. množina přijímajících stavů $F \subseteq Q$.

Poznámka: Je deterministický, nedeterministický zavádět nebudeme.

Poznámka: Nulový pohyb hlavy lze, jen trochu zkomplikuje důkaz dále.

Definice: Slovo w je přijato dvousměrným konečným automatem, pokud:

1. výpočet začal na prvním písmenu slova w vlevo v počátečním stavu,
2. čtecí hlava poprvé opustila slovo w vpravo v některém přijímajícím stavu,
3. mimo čtené slovo není výpočet definován (výpočet zde končí a slovo není přijato).

Poznámka: 1. Ke slovům si můžeme přidat speciální koncové znaky $\# \notin \Sigma$

2. funkce $\partial_{\#}$ odstraní $\#$ zleva, $\partial_{\#}^R$ zprava.
3. Je-li $L(A) = \#w\# | w \in L \subseteq \Sigma^*$ regulární, potom i L je regulární
4. $L = \partial_{\#} \dots$ **DOPLNIT**

Věta: Jazyky přijímané dvousměrným konečným automatem jsou právě regulární jazyky.

Důkaz: konečný automat $\rightarrow$ dvousměrný automat
NESTIHOL SOM

□

Věta: Algoritmus: Funkce f_u popisující výpočet 2DFA nad slovem u

Definujeme funkci $f_u : Q \cup q_0^{\downarrow} \rightarrow Q \cup 0$

1. $f_u(q_0^{\downarrow})$ popisuje v jakém stavu poprvé odejdeme vpravo, pokud začneme výpočet vlevo v počátečním stavu q_0 ,

2. $f_u(p) : p \in Q$ v jakém stavu opět odejdeme vpravo, pokud začneme výpočet vpravo v p ,
3. symbol 0 značí, že daná situace nenastane (odejdeme vlevo nebo cyklus)
4. Definujeme ekvivalenci slov následovně: $u \sim w \Leftrightarrow_d eff_u = f_w$

Poznámka: t.j. slova jsou ekvivalentní, pokud mají stejné 'výpočtové' funkce

Regulárnost 2DFA

NESTIHOLOU SOM

Důkaz:

1. Potřebujeme převést návraty na lineární výpočet
2. Zajímají nás jen přijímající výpočty
3. Díváme se na řezy mezi symboly (v jakém stavu přechází na další políčko)

Pozorování:

1. stavy se v přechodu řezu střídají (doprava, doleva)
2. první stav jde doprava, poslední také doprava
3. v deterministických přijímajících výpočtech nejsou cykly
4. první a poslední řez obsahují jediný stav

Formální převod 2DFA na NFA

Nechť $A = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ je dvousměrný (deterministický) konečný automat. Definujeme ekvivalentní nedeterministický automat $B = (Q^l, \Sigma, \delta^l, (q_0), F^l)$, kde:

1. Q^l jsou všechny korektní přechodové posloupnosti
  - (a) posloupnosti stavů $(q^1, \dots, q^k) : q^i \in Q$
  - (b) délka posloupnosti je lichá ($k = 2m + 1$)
  - (c) žádný stav se neopakuje na liché ani sudé pozici ($\forall i \neq j)(q^{2i} \neq q^{2j}) \& (\forall i \neq j)(q^{2i+1} \neq q^{2j+1})$)
2. $F^l = \{q \mid q \in F \text{ posloupnosti délky } 1\}$
3. $\delta^l(c, a) = \{d \mid d \in Q^l \& c \xrightarrow{a} d \text{ je lokálně konzistentní přechod pro } a \}$
  - (a) existuje bijekce : $h : c_{\text{odd}} \cup d_{\text{even}} \rightarrow c_{\text{even}} \cup d_{\text{odd}}$, tak, že:
  - (b) pro $h(q) \in c_{\text{even}}$ je $(h(q), -1) = \delta(q, a)$
  - (c) pro $h(q) \in d_{\text{odd}}$ je $(h(q), +1) = \delta(q, a)$

□

Automaty s výstupem (motivace)

1. Dosud jediná zpráva z automatu: 'Jsme v přijímajícím stavu'.
2. Můžeme z FA získat více informací? Můžeme ... **NESTIHAM**

Definice (Mooreův stroj): **NESTIHOLOU SOM**

Příklad (Mooreův stroj pro tenis): Mooreův stroj pro počítání tenisového skóre.

1. Vstupní abeceda: ID hráče, který uhrál bod
2. Výstupní abeceda & stavy: skóre (t. j. $Q = Y, \mu(q) = q$)

Doplň obrázok z prednášok (98. slide)

Definice (Mealyho stroj): Mealyho (sekvenčním) strojem nazýváme šestici $A = (Q, \Sigma, Y, \delta, \lambda_M, q_0)$, resp. pěťici $A = (Q, \Sigma, Y, \delta, \lambda_M)$, kde

1. Q je konečná neprázdná množina stavů
2. Σ je konečná neprázdná množina symbolů (vstupní abeceda)
3. Y je konečná neprázdná množina symbolů (výstupní abeceda)
4. **NESTIHAM**

TU BOL TIEZ NEJAKY TEXT ESTE

Příklad (Mealyho stroj): Mealyho stroj - automat, který dělí vstupní slovo v binárním tvaru číslem 8 (celočíslně).

1. Posun o tři bity doprava
2. potřebujeme si pamatovat poslední trojici bitů
3. vlastně tříbitová dynamická paměť

I když nevíme, kde automat startuje, po třech symbolech začne počítat správně.

Věta (Převod Mealyho stroje na Mooreův): *Pro každý Mealyho stroj existuje Mooreův stroj převádějící každé vstupní slovo na stejné výstupní slovo.*

Důkaz: Sestrojíme Mooreův stroj B tak, aby $\forall q, w$ **NESTIHOLO SOM** :) □

6 Šestá přednáška

Definice (Palindromy): Palindrom je řetězec w stejný při čtení zepředu i zezadu, tj. $w = w^R$.

Věta: *Jazyk $L_{pal} = \{w : w = w^R, w \in \Sigma^*\}$ není regulární.*

Důkaz: Sporem. Předpokládejme L_{pal} je regulární, nechť n je konstanta z pumping lemma, uvažujme slovo $w = 0^n 1 0^n$.

Z pumping lemmatu lze rozložit $w = xyz$, y obsahuje jednu nebo více z prvních n nul. Tedy xz má být v L_{pal} ale není, t.j. není regulární. □

6.1 Formální (generativní) gramatiky, bezkontextové gramatiky

Definice: Formální (generativní) gramatika je $G = (V, T, P, S)$ složena z

1. konečné množiny **neterminálů** (variables) V ,
2. neprázdné konečné množiny **terminálních symbolů** (terminálů) T ,
3. **počáteční symbol** $S \in V$,

4. konečné množiny **pravidel (produkcí)** P reprezentující rekurzivní definici jazyka. Každé pravidlo má tvar

$$\beta A_\gamma \rightarrow A \in V, \beta, \gamma, \omega \in (V \cup B)^*$$

t. j. levá strana obsahuje aspoň jeden neterminální symbol.

Definice (Bezkontextová gramatika (CFG)): je $G = (V, T, P, S)$ gramatika, obsahující pouze pravidla tvaru

$$A \rightarrow \omega, A \in V, \omega \in (V \cup T)^*$$

Definice (Chomského hierarchie): **CHOMSKÉHO HIERARCHIE, DOPLNIT, 112/113**

Definice (Derivace $\Rightarrow^*$): Mějme gramatiku $G = (V, T, P, S)$.

1. Říkáme, že α se **přímo přepíše** na ω (píšeme $\alpha \Rightarrow_G \omega$ nebo $\alpha \Rightarrow \omega$) jestliže

$$\exists \beta, \gamma, \eta, \nu \in (V \cup T)^* : \alpha = \eta \beta \nu, \omega = \eta \gamma \nu \& (\beta \rightarrow \gamma) \in P$$

2. Říkáme, že α se přepíše na ω (píšeme $\alpha \Rightarrow^* \omega$) jestliže

$$\exists \beta_1, \dots, \beta_n \in (V \cup T)^* : \alpha = \beta_1 \Rightarrow \beta_2 \Rightarrow \dots \Rightarrow \beta_n = \omega$$

t. j. $\alpha \Rightarrow^* \alpha$.

3. posloupnost $\beta_1, \dots, \beta_n$ nazýváme derivací (odvození)

4. pokud $\forall i \neq j : \beta_i \neq \beta_j$, hovoříme o minimálním odvození

Definice (Jazyk generovaný gramatikou G): Jazyk $L(G)$ gramatiky $G = (V, T, P, S)$ je množina terminálních řetězců, pro které existuje derivace ze startovního symbolu

$$L(G) = \{w \in T^* \mid S \Rightarrow_G^* w\}$$

Jazyk neterminálu $A \in V$ definujeme $L(A) = \{w \in T^* \mid A \Rightarrow_G^* w\}$.

Definice (Gramatika typu 3, pravá lineární): Gramatika G je **pravá lineární, t.j. Typu 3** pokud obsahuje pouze pravidla tvaru

$$A \rightarrow wB, A \rightarrow w, A, B \in V, w \in T^*.$$

Příklad:

1. $P = \{S \rightarrow 0S, 1A \mid \lambda, A \rightarrow 0A \mid 1B, B \rightarrow 0B \mid 1S\}$
2. $S \Rightarrow 0S \Rightarrow 01A \Rightarrow 011B \Rightarrow 0110B \Rightarrow 01101S \Rightarrow 01101$

Věta: $L \in RE \Rightarrow L \in \mathcal{L}_3$

Pro každý jazyk rozpínavý konečným automatem existuje gramatika typu 3, která ho generuje.

Důkaz:

1. $L = L(A)$ pro deterministický konečný automat A .
2. definujeme gramatiku $G = (Q, \Sigma, P, q_0)$, kde pravidla P mají tvar

$$p \rightarrow aq \text{ když } \delta(p, a) = q$$

$$p \rightarrow \lambda \text{ když } p \in F$$

3. je $L(A) = L(G)$?

$$(a) \lambda \in L(A) \Leftrightarrow q_0 \in F \Leftrightarrow (q_0 \rightarrow \lambda) \in P \Leftrightarrow \lambda \in L(G)$$

$$(b) a_1 \dots a_n \in L(A) \Leftrightarrow \exists q_0, \dots, q_n \in Q : \delta(q_i, a_{i+1}) = q_{i+1}, q_n \in F \Leftrightarrow (q_0 \xRightarrow{a_1} q_1 \xRightarrow{a_2} \dots \xRightarrow{a_n} q_n) \text{ je derivace pro } a_1, \dots, a_n \Leftrightarrow a_1, \dots, a_n \in L(G)$$

□

Příprava převodu gramatiky typu 3 na forall

1. Opačný směr

- (a) pravidla $A \rightarrow aB$ kódujeme do přechodové funkce
- (b) pravidla $A \rightarrow \lambda$ určují koncové stavy
- (c) pravidla $A \rightarrow a_1, \dots, a_n B, A \rightarrow a_1, \dots, a_n$ s více neterminály rozepíšeme
  - i. zavedeme nové neterminály $Y_2, \dots, Y_n, Z_1, \dots, Z_N$
  - ii. vytvoříme pravidla $A \rightarrow a_1 Y_2, Y_2 \rightarrow a_2 Y_3, \dots, Y_n \rightarrow a_n B$
  - iii. resp. $Z \rightarrow a_1 Z_1, Z_1 \rightarrow a_2 Z_2, \dots, Z_{n-1} \rightarrow a_n Z_n, Z_n \rightarrow \lambda$
- (d) pravidla $A \rightarrow B$ obpovídají λ přechodům
  - i. zbavíme se jich tranzitivním uzávěrem
  - ii. nebo musíme tranzitivně uzavřít $S \rightarrow B$ pro hledání $S \rightarrow \lambda$.

Věta: Ke každé gramatice typu 3 existuje gramatika typu 3, která generuje stejný jazyk a obsahuje pouze pravidla ve tvaru: $A \rightarrow aB, A \rightarrow \lambda, A, B \in V, a \in T$.

Důkaz: Pro gramatiku $G = (V, T, S, P)$ definujeme $G^| = (V^|, T, S, P^|)$, kde pro každé pravidlo zavedeme dostatečný počet nových neterminálů $Y_2, \dots, Y_n, Z_1, \dots, Z_n$ a definujeme

DOPLNIT TABULKU

□

Věta ($\lambda - NFA$ pro gramatiku typu 3 rozpoznávající stejný jazyk): Pro každý jazyk L generovaný gramatikou typu 3 existuje $\lambda - NFA$ rozpoznávající L .

Důkaz:

1. Vezmeme $G = (V, T, P, S)$ obsaující jen pravidla tvaru $A \rightarrow aB, A \rightarrow \lambda, A, B \in V, a \in T$ generující L (předchozí lemma)
2. definujeme nedeterministický $\lambda - NFA$ $A = (V, T, \delta, S, F)$ kde :
  - (a) $F = \{A | (A \rightarrow \lambda) \in P\}$
  - (b) $\delta(A, a) = \{B | (A \rightarrow aB) \in P\}$

3. $L(G) = L(A)$

(a) **DOPLNIT, 121**

□

Definice (Levé (a pravé) lineární gramatiky): Gramatiky typu 3 nazýváme také **pravé lineární** (neterminál je vždy vpravo).

Gramatika G je levá lineární, jestliže má pouze pravidla tvaru $A \rightarrow Bw, A \rightarrow w, A, B \in V, w \in T^*$.

Věta: Jazyky generované levou lineární gramatikou jsou právě regulární jazyky.

Důkaz: **DOPLNIT, 122**

□

Definice (Lineární gramatika, jazyk): Gramatika je lineární, jestliže má pouze pravidla tvaru $A \rightarrow uBw$, $A \rightarrow w$, $A, B \in V$, $u, w \in T^*$ (na pravé straně vždy maximálně jeden neterminál).

Lineární jazyky jsou právě jazyky generované lineárními gramatikami.

1. Zřejmě platí: regulární jazyky $\subseteq$ lineární jazyky,
2. Jde o vlastní podmnožinu $\subsetneq$.

Příklad (Lineární, neregulární jazyk): Jazyk $L = \{0^n 1^n | n \geq 1\}$ není regulární jazyk, ale je lineární, generovaný gramatikou s pravidly $S \rightarrow 0S1 | 01$.

Definice (Bezkontextová gramatika): Bezkontextová gramatika je gramatika, kde všechna pravidla jsou tvaru $A \rightarrow \omega$, $\omega \in (V \cup T)^*$

CFG pro jednoduché výrazy

1. $E \rightarrow I$
2. $E \rightarrow E + E$
3. $E \rightarrow E * E$
4. $E \rightarrow (E)$
5. $I \rightarrow a$
6. $I \rightarrow b$
7. $I \rightarrow Ia$
8. $I \rightarrow Ib$
9. $I \rightarrow I0$
10. $I \rightarrow I1$

Pravidla 1 až 4 definují výraz.

Pravidla 5 až 10 definují identifikátor I odpovídající regulárnímu výrazu $(a + b)(a + b + 0 + 1)^*$.

Definice (Derivační strom): Mějme gramatiku $G = (V, T, P, S)$. Derivační strom pro G je strom, kde

1. Kořen (kreslíme nahoře) je označen startovním symbolem S ,
2. každý vnitřní uzel je ohodnocen neterminálem V .
3. Každý uzel je ohodnocen prvkem $\in V \cup T \cup \lambda$.
4. Je-li uzel ohodnocen λ , je jediným dítětem svého rodiče.
5. Je-li A ohodnocení vrcholu a jeho děti *zleva pořadě* jsou ohodnoceny $X_1, \dots, X_k$, pak $(A \rightarrow X_1, \dots, X_k) \in P$ je pravidlo gramatiky.

Definice (Strom dává slovo (yield)): Říkáme, že derivační strom dává slovo w (yield), jestliže w je slovo složené z ohodnocení listů bráno zleva doprava.

Definice (Levá a pravá derivace): 1. Levá derivace (leftmost) $\Rightarrow_{lm}, \Rightarrow_{lm}^*$ v každém kroku přepisuje nejlevější neterminál.

2. Pravá derivace (rightmost) $\Rightarrow_{rm}, \Rightarrow_{rm}^*$ v každém kroku přepisuje nejpravější neterminál.

Věta: Pro danou gramatiku $G = (V, T, P, S)$ a $w \in T^*$ jsou následující tvrzení ekvivalentní:

1. $A \Rightarrow^* w$.
2. $A \Rightarrow_{lm}^* w$.
3. $A \Rightarrow_{rm}^* w$.
4. Existuje derivační strom s kořenem A dávající slovo w .

Věta: Mějme $CFG G = (V, T, P, S)$ a derivační strom s kořenem A dávající slovo $w \in T^*$. Pak existuje levá derivace $A \Rightarrow_{lm}^* w$ v G .

Tvrzení (Příprava důkazu, „obalení derivace“): Mějme následující derivaci:

$$E \Rightarrow I \Rightarrow Ib \rightarrow ab.$$

Důkaz: Pro libovolná slova $\alpha, \beta \in (V \cup T)^*$ je také derivace:

$$\alpha E \beta \Rightarrow \alpha I \beta \Rightarrow \alpha Ib \beta \Rightarrow \alpha ab \beta.$$

□

Důkaz: $\exists$ derivační strom, pak $\exists$ levá derivace $\Rightarrow_{lm}$

Indukcí podle výšky stromu:

1. Základ: výška 1: Kořen A s dětmi dávajícími w . Je to derivační strom, proto $A \rightarrow w$ je pravidlo $\in P$, tedy $A \Rightarrow_{lm} w$ v jednom kroku.
2. Indukce: výška $n > 1$. Kořen A s dětmi $X_1, X_2, \dots, X_k$.
  - (a) Je-li $X_i \in T$, definujeme $w_i \equiv X_i$.
  - (b) Je-li $X_i \in V$, z indukčního předpokladu $X_i \Rightarrow_{lm}^* w_i$.

Levou derivaci konstruujeme induktivně pro $i = 1, \dots, k$ složíme $A \Rightarrow_{lm}^* w_1 w_2 \dots w_i X_{i+1} X_{i+2} \dots X_k$.

- (a) Pro $X_i \in T$ jen zavedeme čítač $i++$.
- (b) Pro $X_i \in V$ prepíšeme derivaci: $X_i \Rightarrow_{lm} \alpha_1 \Rightarrow_{lm} \alpha_2 \dots \Rightarrow_{lm} w_i n a$

$$w_1 w_2 \dots w_{i-1} X_i X_{i+1} X_{i+2} \dots X_k \Rightarrow_{lm}$$

$$w_1 w_2 \dots w_{i-1} \alpha_1 X_{i+1} X_{i+2} \dots X_k \Rightarrow_{lm}$$

$$\Rightarrow_{lm} w_1 w_2 \dots w_{i-1} w_i X_{i+1} X_{i+2} \dots X_k$$

Pro $i = k$ dostaneme levou derivaci $w \in A$.

□

7 Sedmá přednáška

7.1 Zásobníkový automat

Zásobníkové automaty jsou rozšířením λ - NFA nedeterministických konečných automatů s λ přechody.

Přidanou věcí je zásobník. Ze zásobníku můžeme číst, přidávat na vrch a odebírat z vrchu zásobníku znak $\in \Gamma$.

Může si pamatovat neomezené množství informace.

Zásobníkové automaty definují bezkontextové jazyky.

Deterministické zásobníkové automaty přijímají jen vlastní podmnožinu bezkontextových jazyků.

Definice (Zásobníkový automat): (PDA) je $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$, kde

1. Q konečná množina stavů,
2. Σ neprázdná konečná množina vstupních symbolů,
3. Γ neprázdná konečná zásobníková abeceda,
4. δ přechodová funkce : $Q \times (\Sigma \cup \lambda) \times \Gamma \rightarrow P_{FIN}(Q \times \Gamma^*)$, $\delta(p, a, X) \ni (q, \gamma)$ kde q je nový stav a γ je řetězec zásobníkových symbolů, který nahradí X na vrcholu zásobníku,
5. $q_0 \in Q$ počáteční stav
6. $Z_0 \in \Gamma$ počáteční zásobníkový symbol. Víc na začátku zásobníku není.
7. F množina přijímajících (koncových) stavů; může být nedefinovaná.

V jednom časovém kroku zásobníkový automat:

1. Přečte na vstupu žádný nebo jeden symbol (λ přechody pro prázdný vstup.)
2. Přejde do nového stavu.
3. Nahradí symbol na vrchu zásobníku libovolným řetězcem (λ odpovídá samotnému *pop*, jinak následuje *push* jednoho nebo více symbolů).

Příklad (Zásobníkový automat pro jazyk: $L_{ww^R} = ww^R : w \in (0 + 1)^*$): PDA přijímající L_{ww^R} :

1. Start q_0 reprezentuje odhad, že ještě nejsme uprostřed.
2. V každém kroku nedeterministicky hádáme:
  - (a) Zůstat q_0 (ještě nejsme uprostřed)
  - (b) Přejít λ přechodem do q_1 (už jsme viděli střed).
3. V q_0 přečte vstupní symbol a dá (push) ho na zásobník
4. V q_1 srovná vstupní symbol s vrcholem zásobníku. Pokud se shodují, přečte vstupní symbol a umaže (pop) vrchol zásobníku
5. Když vyprázdníme zásobník, přijmeme vstup, který jsme doteď přečetli.

Příklad (PDA pro L_{ww^R}): **TO DO, (slide 143, example 7.2)**

Definice (Přechodový diagram pro zásobníkový automat): Přechodový diagram pro zásobníkový automat obsahuje:

1. Uzly, které odpovídají stavům PDA .

2. Šipka 'odnikud' ukazuje počáteční stav, dvojité kruhy označují přijímající stavy.
3. Hrana odpovídá přechodu PDA. Hrana označená $a, X \rightarrow \alpha$ ze stavu p do q znamená $\delta(p, a, X) \ni (q, \alpha)$
4. Konvence je, že počáteční symbol zásobníku značíme Z_0 .

Definice (Notace zásobníkových automatů):

$a, b, c, *, +, 1, (,)$	symboly vstupní abecedy
p, q, r	stavy
u, v, w, x, y, z	řetězce vstupní abecedy
X, Y, E, I, S	zásobníkové symboly
α, β, γ	řetězce zásobníkových symbolů

Definice (Situace zásobníkového automatu): Situaci zásobníkového automatu reprezentujeme trojicí (q, w, γ) , kde

1. q je stav,
2. w je zbývajících vstup a
3. γ je obsah zásobníku (vrch zásobníku je vlevo).

Situaci značíme zkratkou (ID) z anglického *instantaneous description*.

Definice ($\vdash, \vdash^*$ posloupnosti situací): Mějme PDA $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$. Definujeme $\vdash_P$ nebo $\vdash$ následovně:

1. Nechť $\delta(p, a, X) \ni (q, \alpha), p, q \in Q, a \in (\Sigma \cup \lambda), X \in \Gamma, \alpha \in \Gamma^*$.

$$\forall w \in \Sigma^*, \beta \in \Gamma^* : (p, aw, X\beta) \vdash (q, w, \alpha\beta).$$

2. Symboly $\vdash_P^*$ a $\vdash^*$ používáme na označení nuly a více kroků zásobníkového automatu, t. j.

- (a) $I \vdash^* I$ pro každou situaci I
- (b) $I \vdash^* J$ pokud existuje situace $K : I \vdash K \& K \vdash^* J$.

3. Čteme $I \vdash^* J$ situace I vede na situaci J , $I \vdash J$ situace I bezprostředně vede na situaci J .

Definice (Jazyk přijímaný koncovým stavem, prázdným zásobníkem): Mějme zásobníkový automat $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$. Pak $L(P)$ je:

$$L(P) = \{w : (q_0, w, Z_0) \vdash_P^* (q, \lambda, \alpha) \text{ pro nějaké } q \in F \text{ a libovolný řetězec } \alpha \in \Gamma^*; w \in \Sigma^*\}$$

jazyk akceptovaný prázdným zásobníkem $N(P)$ definujeme:

$$L(P) = \{w : (q_0, w, Z_0) \vdash_P^* (q, \lambda, \lambda) \text{ pro nějaké } q \in Q ; w \in \Sigma^*\}$$

Příklad: Zásobníkový automat z předchozího příkladu akceptuje L_{wwr} koncovým stavem.

Příklad: $P' \equiv P$ z předchozího příkladu, jen změníme instrukci, aby umazala poslední symbol

$$\delta(q_1, \lambda, Z_0) = (q_2, Z_0) \text{ nahradíme}$$

$$\delta(q_1, \lambda, Z_0) = (q_2, \lambda)$$

$$\text{ nyní } L(P') = N(P') = L_{wwr}.$$

Příklad (If-else přijímané prázdným zásobníkem): **TO DO, 7.5, 149 slide**

Příklad (Přijímání koncovým stavem): TO DO, 7.6, 149 slide

Věta (Nečtený vstup a dno zásobníku P neovlivní výpočet): *Mějme $PDAP = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ a $(p, x, \alpha) \vdash_P^* (q, y, \beta)$. Potom pro libovolné slovo $w \in \Sigma^*$ a $\gamma \in \Gamma^*$ platí: $(q, xw, \alpha\gamma) \vdash_P^* (q, yw, \beta\gamma)$. Speciálně pro $\gamma = \lambda$ a/nebo $w = \lambda$.*

Důkaz: Indukcí podle počtu situací mezi $(p, xw, \alpha\gamma)$ a $(q, yw, \beta\gamma)$. Každý krok $(p, x, \alpha) \vdash_P^* (q, y, \beta)$ je určen bez w a/nebo γ . Proto je možný i se symboly na konci vstupu / dně zásobníku. $\square$

Poznámka:

$$\text{Pro } PDAP = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F), (p, xw, \alpha) \vdash_P^* (q, yw, \beta) : (p, x, \alpha) \vdash_P^* (q, y, \beta).$$

Pro zásobník ale obdoba neplatí. PDA může zásobníkové symboly γ použít a zase je tam naskládat (push). $L = 0^i 1^i 0^j 1^j$, situace $(p, 0^{i-j} 1^i 0^j 1^j, 0^j Z_0) \vdash^* (q, 1^j, 0^j Z_0)$, mezitím vyčistíme zásobník k Z_0

Věta (Od přijímajícího stavu k prázdnému zásobníku): *Mějme $L = L(P_F)$ pro nějaký PDA.*

$P_F = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta_F, q_0, Z_0, F)$. *Pak existuje $PDAP_N$ takový, že $L = L(P_N)$.*

Důkaz: *Nechť $P_N = (Q \cup p_0, p, \Sigma, \Gamma \cup X_0, \delta_N, p_0, X_0)$, kde:*

1. $\delta_N(p_0, \lambda, X_0) = (q, Z_0 X_0)$ start,
2. $\forall (q \in Q, a \in \Sigma \cup \lambda, Y \in \Gamma) : \delta_N(q, a, Y) = \delta_F(q, a, Y)$ simulujeme
3. $\forall (q \in F, Y \in \Gamma \cup X_0), \delta_N(q, \lambda, Y) \ni (p, \lambda)$ přijmout pokud P_F přijíma,
4. $\forall (Y \in \Gamma \cup X_0), \delta_N(p, \lambda, Y) = (p, \lambda)$ vyprázdníme zásobník.

Pak $w \in N(P_N) \Leftrightarrow w \in L(P_F)$. $\square$

Věta (Od prázdného zásobníku ke koncovému stavu): *Pokud $L = N(P_N)$ pro nějaký PDA $P_N = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta_N, q_0, Z_0)$, pak existuje PDA $P_F : L = L(P_F)$.*

Důkaz:

$$P_F = (Q \cup \{p_0, p_f\}, \Sigma, \Gamma \cup \{X_0\}, \delta_F, p_0, X_0, p_f)$$

kde δ_F je:

1. $\delta_F(p_0, \lambda, X_0) = (q_0, Z_0 X_0)$ start
2. $\forall (q \in Q, a \in \Sigma \cup \lambda, Y \in \Gamma), \delta_F(q, a, Y) = \delta_N(q, a, Y)$.
3. Navíc, $\delta_F(q, \lambda, X_0) \ni (p_f, \lambda) \forall q \in Q$.

Chceme ukázat, že $w \in L(P_N) \Leftrightarrow w \in L(P_F)$.

1. (if) P_F přijíma následovně: $(p_0, w, X_0) \vdash_{P_F} (q_0, w, Z_0 X_0) \vdash_{P_F=N_F}^* (q, \lambda, X_0) \vdash_{P_F} (p_f, \lambda, \lambda)$.
2. (only if) Do p_f nelze dojít jinak než předchozím bodem.

$\square$

Věta ($L(CFG), L(PDA), N(PDA)$): *Následující tvrzení jsou ekvivalentní:*

1. Jazyk L je bezkontextový, t.j. generovaný CFG,
2. Jazyk L je přijímaný nějakým zásobníkovým automatem koncovým stavem.
3. Jazyk L je přijímaný nějakým zásobníkovým automatem prázdným zásobníkem.

Důkaz: TO DO, doplnit graf z 153 (theorem 7.1) $\square$

Algoritmus (Konstrukce PDA z CFG): Mějme CFG gramatiku $G = (V, T, P, S)$. Konstruujeme $PDA P = (q, T, V \cup T, \delta, q, S)$.

1. Pro neterminály $A \in V, \delta(q, \lambda, A) = (q, \beta) : A \rightarrow \beta$ je pravidlo G .
2. Pro každý terminál $a \in T, \delta(q, a, a) = (q, \lambda)$.

Příklad (Konverze gramatiky): **TODO, strana 154, example 7.7**

Věta (Přijímání prázdným zásobníkem ze CFG): Pro $PDA P$ konstruovaný z $CFG G$ algoritmem výše je $N(P) = L(G)$.

Důkaz:

1. Levá derivace: $E \Rightarrow E * E \Rightarrow I * E \Rightarrow a * E \Rightarrow a * I \Rightarrow a * b$
2. Posloupnost situací: $(q, a * b, E) \vdash (q, a * b, E * E) \vdash (q, a * b, I * E) \vdash (q, a * b, a * E) \vdash (q, *b, *E) \vdash (q, b, E) \vdash (q, b, I) \vdash (q, b, b) \vdash (q, \lambda, \lambda)$.

Pozorování:

1. Kroky derivace simulují PDA přepisy zásobníku
2. odmazávaný vstup u PDA v derivaci zůstává až do konce
3. až PDA vymaže terminály, pokračuje v přepisech.

$$w \in N(P) \Leftarrow w \in L(G)$$

Nechť $w \in L(G)$, w má levou derivaci $S = \gamma_1 \Rightarrow_{Im} \gamma_2 \Rightarrow \dots \Rightarrow \gamma_n = w$.

Indukcí podle i dokážeme $(q, w, S) \vdash_P^* (q, v_i, \alpha_i) : \gamma_i = u_i \alpha_i$ je levá sentenciální forma a $u_i v_i = w$. □

8 Osmá přednáška

Příklad: Gramatika $G = (S, L, R, (,), P, S)$:

1. $S \rightarrow LR|SS|LA$
2. $A \rightarrow SR$
3. $L \rightarrow ($
4. $R \rightarrow)$

$$S \Rightarrow LR \Rightarrow (R \Rightarrow ()$$

$$S \Rightarrow SS \Rightarrow LRS \Rightarrow (RS \Rightarrow ()S \Rightarrow ()LR \Rightarrow ()(R \Rightarrow ())$$

$$S \Rightarrow LA \Rightarrow (A \Rightarrow (SR \Rightarrow (LRR \Rightarrow ((RR \Rightarrow ((()R \Rightarrow (())$$

Příklad: Gramatika pro zjednodušené aritmetické výrazy $I \rightarrow a|b|Ia|Ib|I0|I1$

1. $F \rightarrow I|(E)$
2. $T \rightarrow F|T * F$
3. $E \rightarrow T|E + T$

$$E \Rightarrow T \Rightarrow T * F \Rightarrow F * F \Rightarrow I * F \Rightarrow a * F \Rightarrow a * I \Rightarrow a * Ib \Rightarrow a * bb$$

Příklad: CYK Algoritmus

Gramatika $G = (S, A, L, R, (,), P, S)$

1. $S \rightarrow LR|SS|LA$
2. $A \rightarrow SR$
3. $L \rightarrow ($
4. $R \rightarrow)$

Tabulku vyplňujeme odspodu

DOPLNIT TABULKU (pripnuta fotka na discordu)

Věta: Algoritmus CYK (Cocke-Younger-Kasami) v čase $O(n^3)$

1. Mějme gramatiku v ChNF $G = (V, T, P, S)$ pro jazyk L a slovo $w = a_1a_2 \dots a_n \in T^*$
2. Vytvořme trojúhelníkovou tabulku:
  - (a) horizontální osa w ,
  - (b) X_{ij} jsou množiny neterminálů A takových, že $A \Rightarrow^* a_i a_{i+1} \dots a_j$.
  - (c) Základ: $X_{ii} = A; A \rightarrow a_i \in P$
  - (d) Indukce: $X_{ij} = A \rightarrow BC; B \in X_{ik}, C \in X_{k+1,j}$
3. Vyplňujeme tabulku zdola nahoru
4. Pokud $S \in X_{1,n}$, potom $w \in L(G)$.

Definice: Chomského normální forma

Chomského normální forma: všechna pravidla tvaru $A \rightarrow BC$ nebo $A \rightarrow a$, A, B, C jsou neterminály, a terminál

Každý bezkontextový jazyk (kromě slova λ) je generovaný gramatikou v Chomského normálním tvaru. Postupně provedeme zjednodušení gramatiky, nejdřív:

1. **nestihol som (+-163 slide)**

Definice: zbytečný, užitečný, generující, dosažitelný symbol

1. Symbol X je užitečný v gramatice $G = (V, T, P, S)$ pokud existuje derivace tvaru $S \Rightarrow^* \alpha X \beta \Rightarrow^* w$, kde $w \in T^*, X \in (V \cup T), \alpha, \beta \in (V \cup T)^*$.
2. Pokud X není užitečný, říkáme, že je zbytečný.
3. X je generující pokud $X \Rightarrow^* w$ pro nějaké slovo $w \in T^*$. Vždy $w \Rightarrow^* w$ v nula krocích.
4. X je dosažitelný, pokud $S \Rightarrow^* \alpha X \beta$ pro nějaká $\alpha, \beta \in (V \cup T)^*$

Věta: Nech $G = (V, T, P, S)$ je CFG, předpokládejme $L(G) = \emptyset$ Zkonstruujeme $G_1 = (V_1, T_1, P_1, S)$ následovně:

1. Eliminujeme ne-generující symboly a pravidla je obsahující

2. poté eliminujeme všechny symboly které jsou nedosažitelné.

Pak G_1 nemá zbytečné symboly a $L(G_1) = L(G)$.

Věta: Algoritmus : Generující symboly

Základ: Každý $a \in T$ je generující.

Indukce: $\forall$ pravidlo $A \rightarrow \alpha, : \forall$ symbol $\in \alpha$ je generující. Pak i A je generující. Včetně $A \rightarrow \lambda$.

Věta: Algoritmus : Dosažitelné symboly

Základ: S je dosažitelný.

Indukce: Je-li A dosažitelný, pro všechna pravidla $A \rightarrow \alpha$ jsou všechny symboly v α dosažitelné.

Věta: Výše uvedené algoritmy najdou právě všechny generující / dosažitelné symboly.

Definice: Nulovatelný neterminál

Neterminál A je nulovatelný, pokud $A \Rightarrow^* \lambda$.

Pro nulovatelné neterminály na pravé straně pravidla $B \rightarrow CAD$, vytvoříme dvě verze pravidla: s a bez nulovatelného terminálu.

Definice: Algoritmus: Nalezení nulovatelných symbolů v G

Základ: Pokud $A \rightarrow \lambda$ je pravidlo G , pak A je nulovatelné.

Indukce: Pokud $B \rightarrow C_1 \dots C_k$, kde jsou všechna C_i nulovatelná, je i B nulovatelné. (terminály nejsou nulovatelné nikdy).

Definice: Algoritmus: Konstrukce gramatiky bez λ -pravidel z G

1. Najdi nulovatelné symboly

2. Pro každé ... **Nestihol som pretože borka nahodila rychlost jak ježek na principech**

Definice: Jednotkové pravidlo

Jednotkové pravidlo je $A \rightarrow B \in P$, kde A, B jsou oba neterminály.

Definice: Jednotkový pár

nestihol som :)

Definice: Algoritmus: Nalezení jednotkových párů

Základ: (A, A) pro každý $A \in V$ je jednotkový pár.

Indukce: Je-li (A, B) jednotkový pár a $(B \rightarrow C) \in P$, pak (A, C) je jednotkový pár.

Definice: Nejaký ďalší algoritmus ktorý som nestihol

Věta: Gramatika v normálním tvaru, redukovaná

Mějme bezkontextovou gramatiku $G, L(G) - \lambda \neq \emptyset$. Pak existuje $CFG G_1 : L(G_1) = L(G) - \lambda$ a G_1 neobsahuje λ -pravidla ani zbytečné symboly. Gramatika G_1 se nazývá redukovaná.

Důkaz: Idea důkazu:

1. Začneme eliminací λ -pravidel
2. Eliminujeme ... :))))))))))))))))))))))))))))))

□

9 Devátá přednáška

Definice: Chomského normální tvar

O bezkontextové gramatice $G = (V, T, P, S)$ bez zbytečných symbolů kde jsou všechna pravidla v jedné ze dvou tvarů

1. $A \rightarrow BC, A, B, C \in V,$
2. $A \rightarrow a, A \in V, a \in T,$

říkáme, že je v Chomského normálním tvaru (ChNF).

Potřebujeme dva další kroky:

1. pravé strany délky 2 a více předělat na samé neterminály
2. rozdělit pravé strany délky 3 a více neterminálů na více pravidel

Poznámka: neterminály:

1. pro každý terminál a vytvoříme nový neterminál, řekněme A .
2. přidáme pravidlo $A \rightarrow a$,
3. použijeme A místo a na pravé straně pravidel délky 2 a více.

Poznámka:

Věta: Gramatika v normálním tvaru, redukovaná

Mějme bezkontextovou gramatiku $G, L(G) - \lambda \neq \emptyset$. Pak existuje $CFG G_1 : L(G_1) = L(G) - \lambda$ a G_1 neobsahuje λ -pravidla, jednotková pravidla ani zbytečné symboly. Gramatika G_1 se nazývá redukovaná.

Důkaz:

1. Začneme eliminací λ -pravidel
2. Eliminujeme jednotková pravidla. Tím nepřidáme λ -pravidla.
3. Eliminujeme zbytečné symboly. Tím nepřidáme žádná pravidla.

□

Věta: ChNF

Mějme bezkontextovou gramatiku $G, L(G) - \lambda \neq \emptyset$. Pak existuje $CFG G_1$ v ChNF taková, že $L(G_1) = L(G) - \lambda$

Příklad: DOPLNIT Z DISCORDU 8.10

Věta: Velikost derivačního stromu gramatiky v CNF

Mějme derivační strom podle gramatiky $G = (V, T, P, S)$ v ChNF, který dává slovo w . Je-li délka nejdelší cesty n , pak $|w| \leq 2^{n-1}$. **Důkaz:**

Indukcí dle n ,

1. $|a| = 1 = 2^0$
2. $2^{n-2} + 2^{n-2} = 2^{n-1}$.

□

Poznámka: Mějme derivační strom podle gramatiky $G = (V, T, P, S)$ v ChNF, který dává slovo w , $|w| > p = 2^{n-1}$. Pak ve stromě existuje cesta delší než n .

Věta: Lemma o vkládání (pumping) pro bezkontextové jazyky

Mějme bezkontextový jazyk L . Pak $\exists n \in \mathbb{N} : \forall z \in L, |z| > n : z = uvwxy :$

1. $|vwx| \leq n$
2. $vx \neq \lambda$
3. $\forall i \geq 0, uv^iwx^iy \in L$.

OBRAZOK 8.2 Důkaz: náznak důkazu:

1. vezmeme derivační strom pro z
2. najdeme nejdelší cestu
3. na ní dva stejné neterminály
4. tyto neterminály určí dva podstromy.
5. podstromy definují rozklad slova
6. nyní můžeme větší podstrom posunout ($i > 1$)
7. nebo nahradit menším podstromem ($i = 0$)

Důkaz:

1. vezmeme gramatiku v ChNF (pro $L = \lambda$ a $\emptyset$ zvolíme $n = 1$)
2. Nechť $|V| = k; n = 2^k$.
3. Pro $z \in L, |z| > 2^k$ má v derivačním stromu z cestu delší než k .
4. vezmeme nejdelší cestu; terminál kam vede označíme t .
5. ASpoň dva z posledních $(k + 1)$ neterminálů na cestě do t jsou stejné
6. vezmeme dvojici A^1, A^2 nejbližší k t (určuje podstromy T^1, T^2)
7. cesta z A^1 do t je nejdelší v podstromu T^1 a má délku maximálně $(k + 1)$ (tedy slovo dané stromem T^1 není delší než 2^k (tedy $|vwx| \leq n$))
8. z A^1 vedou dvě cesty (ChNF), jedna do T^2 , druhá do zbytku wx (ChNF je nevyoustějící, tedy $vx \neq \lambda$)

9. *derivace slova* $(A^1 \Rightarrow^* vA^2x, A^2 \Rightarrow^* w); S \Rightarrow^* uA^1y \Rightarrow^* uvA^2xy \Rightarrow^* uvwxy$
10. *posuneme-li* A^2 *do* $A^1 \rightarrow S \Rightarrow^* uA^2y \Rightarrow^* uwy$
11. *posuneme-li* A^1 *do* A^2 ($i = 2, 3, \dots$) *rightarrow* $S \Rightarrow^* uA^1y \Rightarrow^* uvA^1xy \Rightarrow^* uvvA^2xy \Rightarrow^* uvvwxxy$.

□

Definice: Deterministický zásobníkový automat (DPDFA)

Zásobníkový automat $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0, F)$ je deterministický PDA právě když platí:

1. $\delta(q, a, X)$ je nejvýše jednoprvková $\forall (q, a, X) \in Q \times (\Sigma \cup \lambda) \times \Gamma$.
2. Je-li $\delta(q, a, X)$ neprázdná pro nějaké $a \in \Sigma$, pak $\delta(q, \lambda, X)$ musí být prázdná.

Věta:

$$RL \subsetneq L(P_{DPDA}) \subsetneq L(P_{PDA}) = CFL = N(P_{PDA}) \supsetneq N(P_{DPDA})$$

*Nechť L je regulární jazyk, pak $L = L(P)$ pro nějaký DPDA. **Důkaz:** DPDA může simulovat deterministický konečný automat a ignorovat zásobník (nechat tam Z_0).* □

Poznámka: Jazyk $L_{w_{cwr}}$ je přijímaný DPDA ale není regulární.

Důkaz neregularity z pumping lemmatu na slovo $0^n c 0^n$.

10 Desátá přednáška

10.1 Uzávěrová vlastnosti

Věta: CFL uzavřené na sjednocení, konkatenaci, uzávěr, reverzi

CFL jsou uzavřené na sjednocení, konkatenaci, iteraci ($*$), pozitivní iteraci ($+$), homomorfismus, zrcadlový obraz w^R . **Důkaz:**

- *Sjednocení:*
  - pokud $V_1 \cap V_2 \neq \emptyset$ přejmenujeme neterminály,
  - přidáme nový symbol S_{new} a pravidlo $S_{new} \rightarrow S_1 | S_2$.
- *Zřetězení $L_1.L_2$*
  - $S_{new} \rightarrow S_1 S_2$ (pro $V_1 \cap V_2 = \emptyset$, jinak přejmenujeme)
- *iterace $L^* = \bigcup_{i \geq 0} L^i$*
  - $S_{new} \rightarrow S S_{new} | \lambda$
- *pozitivní iterace $L^+ = \bigcup_{i \geq 1} L^i$*
  - $S_{new} \rightarrow S S_{new} | S$
- *zrcadlový obraz $L^R = \{w^R | w \in L\}$*
  - $X \rightarrow \omega^R$ obrátíme pravou stranu pravidel.

□

Příklad: • Jazyk $L = \{0^n 1^n 2^n | n \geq 1\} = \{0^n 1^n 2^i | n, i \geq 1\} \cap \{0^i 1^n 2^n | n, i \geq 1\}$ není CFL, i když oba členy průniku jsou bezkontextové, dokonce deterministické bezkontextové.

$$\{0^n 1^n 2^i | n, i \geq 1\} \rightarrow \{S \rightarrow AC, A \rightarrow 0A1|01, C \rightarrow 2C|2\}$$

$$\{0^i 1^n 2^n | n, i \geq 1\} \rightarrow \{S \rightarrow AB, A \rightarrow 0A|0, B \rightarrow 1B2|12\}$$

- průnik není CFL z pumping lemmatu.
- paralelní běh dvou zásobníkových automatů
- řídicí jednotky umíme spojit (viz konečné automaty)
- čtení umíme spojit (jeden automat může čekat)
- bohužel dva zásobníky nelze obecně spojit do jednoho

dva neomezené zásobníky $\rightarrow$ Turingův stroj, rekurzivně spočetné jazyky $\mathcal{L}_0$

Věta: CFL i DCFL jsou uzavřené na průnik s regulárním jazykem

- Mějme L bezkontextový jazyk a R regulární jazyk.
Pak $L \cap R$ je bezkontextový jazyk.
- Mějme L deterministický CFL a R regulární jazyk.
Pak $L \cap R$ je deterministický CFL.

Důkaz:

- zásobníkový a konečný automat můžeme spojit
  - FA $A_1 = (Q_1, \Sigma, \delta_1, q_1, F_1)$
  - PDA přijímaný stavem $M_1 = (Q_2, \Sigma, \Gamma, \delta_2, q_2, Z_0, F_2)$
- nový automat $M = (Q_1 \times Q_2, \Sigma, \Gamma, \delta, (q_1, q_2), Z_0, F_1 \times F_2)$
  - $((r, s), \alpha) \in \delta((p, q), a, Z)$ právě když
  - $a \neq \lambda : r = \delta_1(p, a) \& (s, \alpha) \in \delta_2(q, a, Z) \dots$ automaty čtou vstup, PDA mění zásobník, FA stojí.
  - $a = \lambda : (s, \alpha) \in \delta_2(q, \lambda, Z)$
  - $r = p$
- zřejmě $L(M) = L(A_1) \cap L(M_2)$
  - paralelní běh automatů.

□

Příklad: Substituce

Mějme gramatiku $G = (E, a, +, (,), E \rightarrow E + E | (E) | a, E)$. Mějme substituci:

- $\sigma(a) = L(G_a), G_a = (I, a, b, 0, 1, I \rightarrow I0|I1|Ia|Ib|a|b, I)$,
- $\sigma(+) = -, \times, :, div, mod$,
- $\sigma(() = ($,
- $\sigma()) =)$.

- $(a + a) + a \in L(G)$
- $(a001 - bba) * b_1 \in \sigma((a + a) + a) \subset \sigma(L(G))$,
- v $\sigma(a)$ chybí $+$ pro ukázkou, že $(a + a) + a \notin \sigma(L(G))$.

Co se stane, když změníme definici:

- $\sigma(( ) = (, [$,
- $\sigma()) =),]?$

Příklad: Homomorfismus

Mějme gramatiku $G = (E, a, +, (,), E \rightarrow E + E | (E)a, E)$. Mějme homomorfismus:

- $h(a) = \lambda$
- $h(+) = \lambda$
- $h(( ) = left$
- $h()) = right$
- $h((a + a) + a) = leftright$,
- $h^{-1}(leftright) \ni (a + +)a$.

Věta: CFL jsou uzavřené na substituci

Mějme CFL jazyk L nad Σ a substituci σ na Σ takovou, že $\sigma(a)$ je CFL $\forall a \in \Sigma$. Pak je i $\sigma(L)$ CFL (bezkontextový). **Důkaz:**

- *Idea:* listy v derivačním stromu generují další stromy,
- Přejmenujeme neterminály na jednoznačné všude v $G = (V, \Sigma, P, S), G_a = (V_a, T_a, P_a, S_a), a \in \Sigma$.
- Vytvoříme novou gramatiku $G = (V', T', P', S)$ pro $\sigma(L)$:
  - $V' = V \cup \bigcup_{a \in \Sigma} V_a$,
  - T'

□

Příklad: Substitute

Věta: CFL jsou uzavřené na inverzní homomorfismus

Mějme CFL jazyk L a homomorfismus h . Pak $h^{-1}(L)$ je bezkontextový jazyk. Je-li TODO **Důkaz:**

- pro L máme PDA $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, Z_0, F)$ (koncovým stavem)
- $h : T \rightarrow \Sigma^*$
- definujeme PDA $M' = (Q', T, \Gamma, \delta', [q_0, \lambda], Z_0, F \times \lambda)$, kde

DOPLNIT, slide 196

Pro deterministický PDA M je i M' deterministický.

□

197

Důkaz: Důkaz sporem

- Necht L je bezkontextový jazyk
- $L_1 = \{01^j 2^k 3^l \mid j, k, l \geq 0\}$ je regulární Jazyk
  - $S \rightarrow 0B, B \rightarrow 1B|C, C \rightarrow 2C|D, D \rightarrow 3D|\lambda$
- $L \cap L_1 = 01^i 2^i 3^i \mid i \geq 0$ není bezkontextový $\implies$ spor

□

Věta: Rozdíl s regulárním jazykem*Mějme bezkontextový jazyk L a regulární jazyk R . Pak:*

- $L - R$ je CFL.

Důkaz: $L - R = L \cap R, \bar{R}$ je regulární.

□

Věta: CFL nejsou uzavřené na doplněk ani rozdíl*Mějme bezkontextové jazyky L, L_1, L_2 , regulární jazyk R . Pak:*

- $\bar{L}$ nemusí být CFL. ... $L_1 \cap L_2 = \overline{\bar{L}_1}$ **TODO**

10.2 Uzávěrové vlastnosti deterministických CFL

- Rozumné programovací jazyky jsou deterministické CFL.
- Deterministické bezkontextové jazyky
  - nejsou uzavřené na průnik
  - jsou uzavřené na průnik s regulárním jazykem
  - jsou uzavřené na inverzní homomorfismus

Věta: Doplněk deterministického CFL je opět deterministický CFL. **Důkaz:**

- *idea: prohodíme koncové a nekoncové stavy*
- *nedefinované kroky ošetříme 'podložkou' na zásobníku*
- *cyklus odhalíme pomocí čítače*
- *až po přečtení slova prochází koncové a nekoncové stavy (stačí si pamatovat, zda prošel koncovým stavem.)*

□

Uzávěrové vlastnosti v kostce - doplnit tabulku (202/255-274)

Poznámka: Ne-uzavřenost deterministických CFL **Důkaz:** Vzhledem k uzavřenosti DCFL na doplněk by byl DCFL i $\bar{L} \cap a^* b^* c^* = a^i b^j c^k \mid i = j = k$, o kterém víme, že není CFL (pumping lemma) □

DCFL nejsou uzavřené na homomorfismus (201/255-274)

11 Jedenáctá přednáška

Definice: Dyckův jazyk

Dyckův jazyk D_n je definován nad abecedou $Z_n = a_1, a_2, \dots, a_n, a_n^{\mid}, \dots, a_2^{\mid}, a_1^{\mid}$ následující gramatikou: $S \rightarrow \lambda \mid SS^{\mid} \mid a_1 S a_1^{\mid} \mid \dots \mid a_n S a_n^{\mid}$.

Úvodní pozorování:

- jedná se zřejmě o jazyk bezkontextový
- Dyckův jazyk D_n popisuje správně uzávorkované výrazy s n druhy závorek
- tímto jazykem lze popisovat výpočty libovolného zásobníkového automatu
- pomocí Dyckova jazyka lze popsat libovolný bezkontextový jazyk.

$$L = h(D \cap R)$$

- $h \dots$ homomorfismus
- $D \dots$ dyckův jazyk
- $R \dots$ regulární jazyk

11.1 Jak charakterizovat bezkontextové jazyky?

- Pokud do zásobníku pouze přidáváme, stačí si pamatovat poslední symbol; stačí konečná paměť $\rightarrow$ konečný automat
- potřebujeme ze zásobníku také odebírat (čtení symbolu), takový proces nelze zaznamenat v konečné struktuře
- přidávání a odebírání není zcela libovolné, jedná se o zásobník, t. j. LIFO strukturu
- roztáhneme si výpočet se zásobníkem do lineární struktury:

– X symbol přidání

Věta: Pro každý bezkontextový jazyk L existuje regulární jazyk R tak, že $L = h(D \cap R)$ pro vhodný Dyckův jazyk D a homomorfismus h . **Důkaz:**

- máme PDA přijímající přijímající L prázdným zásobníkem
- převedeme na instrukce tvaru $\delta(q, a, Z) \in (p, w), |w| \leq 2$; delší psaní na zásobník rozdělíme vedením nových stavů
- nechť $R^{\mid}$ obsahuje všechny výrazy,
  - $q^{-1}aa^{-1}Z^{-1}BAp$ pro instrukci $\delta(q, a, Z) \ni (p, AB)$
  - podobně pro instrukce $\delta(q, a, Z) \in (p, A), \delta(q, a, Z) \in (p, \lambda)$
  - je-li $a = \lambda$, potom dvojici aa^{-1} nezařazujeme
- definujeme $R : Z_0 q_0 (R^{\mid})^* Q^{-1}$
- Dyckův jazyk je definován nad abecedou $\Sigma \cup \Sigma^{-1} \cup Q \cup Q^{-1} \cup \Gamma \cup \Gamma^{-1}$
- $D \cap Z_0 q_0 (R^{\mid})^* Q^{-1}$ popisuje korektní výpočty

$$Z_0 q_0 q_0^{-1} a a^{-1} Z_0^{-1} B A p p^{-1} b b^{-1} A^{-1} q q^{-1} c c^{-1} B^{-1} r r^{-1}$$

- homomorfismus h vydělí přečtené slovo, t. j.
  - $h(a) = a$ pro vstupní (čtené) symboly,
  - $h(y) = \lambda$ pro ostatní

□

Věta: Algoritmus: Konstrukce PDA z CFG

Mějme CFG gramatiku $G = (V, T, P, S)$, konstruuujeme PDA $P = (q, T, V \cup T, \delta, q, S)$.

1. Pro neterminály $A \in V$, $\delta(q, \lambda), A = (q, \beta) | A \rightarrow \beta$ je pravidlo G
2. pro každý terminál $a \in T$, $\delta(q, a, a) = (q, \lambda)$.

11.2 Od zásobníkového automatu ke gramatice CFG

- Zásobní automat bere jeden symbol ze zásobníku. Stav před a pro kroku může být různý.
- Neterminály gramatiky budou složené symboly $[qXr]$, PDA vyšel z q , vzal X a přešel do r ; zavedeme nový počáteční symbol S .

Věta: Mějme PDA $P = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, Z_0)$. Pak existuje bezkontextová gramatika G taková, že $L(G) = N(P)$. **Důkaz:** Pravidla definujeme:

- $\forall p \in Q : S \rightarrow [q_0 Z_0 p]$, t. j. uhodni koncový stav a spusť PDA na $(q_0, w, Z_0) \vdash^* (p, \lambda, \lambda)$.
- Pro všechny dvojice $(r, Y_1 Y_2 \dots Y_k) \in \delta(q, s, X)$, $s \in \Sigma \cup \lambda$, $\forall r_1, \dots, r_{k-1} \in Q$ vytvoř pravidlo

$$[qXr_k] \rightarrow s[rY_1 r_1][r_1 Y_2 r_2] \dots [r_{k-1} Y_k r_k]$$

- spec. pro $(r, \lambda) \in \delta(q, a, A)$ vytvoř $[qAr] \rightarrow a$.

Pro $w \in \Sigma^*$ dokazujeme:

$[qXp] \Rightarrow^* w \Leftrightarrow (q, w, X) \vdash^* (p, \lambda, \lambda)$; indukcí v obou směrech (počet kroků PDA, počet kroků derivace).

□

11.3 Greibachové normální forma

- při analýze zhora (tvorbě levé derivace daného slova w) potřebujeme vědet, které pravidlo vybrat.
- Speciálně vadí pravidla tvaru $A \rightarrow A\alpha$ (levá rekurze).

Definice: Říkáme, že gramatika je v Greibachové normální formě, jestliže všechna pravidla mají tvar $A \rightarrow a\beta$, kde $a \in T, \beta \in V^*$ (řetězec) **TODO**

Definice: Jednoznačnost a víceznačnost CFG

- Bezkontextová gramatika $G = (V, T, P, S)$ je víceznačná, pokud existuje aspoň jeden řetězec $w \in T^*$ pro který můžeme najít dva různé derivační stromy
- **TODO**

Věta: $L = N(P_{DPDA}) \Rightarrow L$ má jednoznačnou CFG.

- Nechť $L = N(P)$ pro nějaký DPDA P . Pak L má jednoznačnou CFG
- **TODO**

11.4 Turingovy stroje

- 1931 - 1936 pokusy o formalizaci pojmu algoritmu (Kleene, Church, Turing...)
- Turingův stroj:
  - zachycení práce matematika
    - * nekonečná tabule, lze z ní číst a lze na ni psát
    - * mozek (řídící jednotka)
  - Formalizace Turing Machine (TM):
    - * místo tabule oboustranně nekonečná páska
    - * místo křídý čtecí a zapisovací hlava **TODO** :)

Definice: Turingův stroj (TM) je sedmice $M = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, B, F)$ se složkami:

- Q konečná množina stavů
- Σ konečná neprázdná množina vstupních symbolů
- Γ konečná množina všech symbolů pro pásku. Vždy $\Gamma \supseteq \Sigma, Q \cap \Gamma = \emptyset$.
- δ částečná přechodová funkce. $(Q - F) \times \Gamma \rightarrow Q \times \Gamma \times L, R$
- $\delta(q, x) = (p, Y, D)$:
  - $q \in (Q - F)$ aktuální stav
  - $X \in \Gamma$ aktuální symbol na pásce
  - p nový stav, $p \in Q$
  - $Y \in \Gamma$ symbol pro zasání do aktuální buňky, přepíše aktuální obsah
  - $D \in L, R$ je směr pohybu hlavy (doleva, doprava).
- $q_0 \in Q$ počáteční stav
- $B \in \Gamma - \Sigma$ Blank. Symbol pro prázdné buňky na začátku všude kromě konečného počtu buněk se vstupem
- $F \subseteq Q$ množina koncových neboli přijímajících stavů.

Definice: Konfigurace Turingova stroje

- je řetězec $X_1X_2 \dots X_{i-1}qX_iX_{i+1} \dots X_n$ kde
- q je stav Turingova stroje
- čtecí hlava je vlevo od i -tého symbolu
- $X_1, \dots, X_n$ je část pásky mezi nejlevějším a nejpravějším symbolem různým od prázdného (B). S výjimkou v případě, že je hlava na kraji - pak na tom kraji vkládáme jeden B navíc.

Definice: Krok Turingova stroje M značíme $\vdash_M, \vdash_M^*, \vdash^*$ jako u zásobníkových automatů. Pro $\delta(q, X_i) = (p, Y, L)$

$$X_1X_2 \dots X_{i-1}qX_iX_{i+1} \dots X_n \vdash_M X_1X_2 \dots X_{i-2}pX_{X_i-1} \dots \text{TODO}$$

Definice: Turingův stroj M přijímá jazyk $L(M) = \{w \in \Sigma^* : q_0w \vdash_M^* \alpha p \beta, p \in F, \alpha, \beta \in \Gamma^*, \text{ t. j. množinu slov, po jejichž přečtení se dostane do koncového stavu. Pásku (u nás) nemusí uklízet. Jazyk nazveme rekurzivně spočetným, pokud je přijíman nějakým Turingovým strojem } T, \text{ t. j. } L = L(T)\}$.

Definice: TM zastaví, pokud vstoupí do stavu q , s čteným symbolem X a není instrukce pro tuto situaci, t.j. $\delta(q, X)$ není definováno.

- Předpokládáme, že v přijímajícím stavu $q \in F$ TM zastaví
- dokud nezastaví, nevíme, jestli přijme nebo nepřijme slovo.

Definice: Říkáme, že TM M rozhoduje jazyk L , pokud $L = L(M)$ a pro každé $w \in \Sigma^*$ stroj nad w zastaví.

Jazyky rozhodnutelné TM nazýváme *rekurzivní jazyky*.

Definice: Přejchodový diagram pro TM sestává z uzlů odpovídajícím stavům TM. Hrany $q \rightarrow p$ jsou označeny seznamem všech dvojic X/YD , kde $\delta(q, X) = (p, Y, D)$, $D \in \leftarrow, \rightarrow$. Pokud neuvedeme jinak, B značí blank - prázdný symbol.

12 Dvanáctá přednáška

Příklad: Jazyk $L = a^{2n} | n \geq 0$ přijíma Turingův stroj $M = (q_0, q_1, q_F, a, a, B, \delta, q_0, B, q_F)$ s δ v tabulce:

TODO, 220/212-233 Example 11.2

- Regulární jazyky:
  - simulujeme konečný automat, pohyb hlavy vždy vpravo
  - vidíme-li B , t. j. konec vstupu, přejdu do nového přijímacího stavu q_F .
  - (Z přijímajících stavů nemá TM instrukci.)
- Bezkontextové jazyky: nejsnáze s pomocnou páskou simulující zásobník, bude za chvíli.

Věta: Každý rekurzivně spočetný jazyk je typu 0 **Důkaz:** pro TM T najdeme gramatiku G , $L(T) = L(G)$

1. $G = (S, C, D, E) \cup \underline{X}_{x \in \Sigma \cup \Gamma} \cup Q_{i_{q_i} \in Q}, \Sigma, P, S)$, P je:
2. gramatika nejdříve vygeneruje pásku stroje a kopii slova $wB^n \underline{X}^R Q_0 B^m$, kde B^i představují volný prostor pro výpočet
3. potom simuluje výpočet (stavy jsou součástí slova)
4. v koncovém stavu smažeme pásku, necháme pouze kopii slova

TODO, 224/212-233 Proof of Theorem 11.1 Ještě $L(T) = L(G)$?

- $w \in L(T)$
  - existuje konečný výpočet stroje T (konečný prostor)
  - gramatika vygeneruje dostatečně velký prostor pro výpočet
  - simuluje výpočet a smaže dvojníky
- $w \in L(G)$
  - pravidla v derivaci nemusí být v pořadí, jakým **TODO, 224**

□

Věta: Každý jazyk typu 0 je rekurzivně spočetný **Důkaz:** idea: TM postupně generuje všechny derivace

- derivaci $S \Rightarrow \omega_1 \Rightarrow \dots \Rightarrow \omega_n = w$ kódujeme jako slovo $\#S\#\omega_1\#\dots\#w\#$
- umíme udělat TM, který:
  - přijímá slova $\#\alpha\#\beta\#$, kde $\alpha \Rightarrow \beta$
  - přijímá slova $\#\omega_1\#\dots\#\omega_k\#$, kde $\omega_1 \Rightarrow^* \omega_k$
  - postupně generuje všechny slova

□

Definice: Počáteční pozice

- vstup na první pásce, ostatní zcela prázdné
- první hlava vlevo od vstupu, ostatní libovolně
- hlava v počátečním stavu

Jeden krok vícepáskového TM

- hlava přejde do nového stavu
- na každé pásce napíšeme nový symbol
- každá hlava se nezávisle posune vlevo, zůstane, vpravo

Věta: Každý jazyk přijímaný vícepáskovým TM je přijímaný i nějakým (jednopáskovým) Turingovým strojem TM. **Důkaz:**

- konstruujieme TM M
- pásku si představíme, že má $2k$ stop
  - liché stopy: pozice k -té hlavy
  - sudé stopy: znak na k -té pásce
- pro simulaci jednoho kroku navštívíme všechny hlavy
- ve stavu si pamatujeme
  - počet hlav vlevo
  - $\forall k$ symbol pod k -tou hlavou
- pak už umíme provést jeden krok (znovu běhat)

□ Simulaci výpočtu k -páskového stroje o n krocích lze provést v čase $O(n^2)$ (simulace jednoho kroku z prvních n trvá $4n + 2k$, hlavy nejvýš $2n$ daleko, přečíst, zapsat, posunout značky).

Definice: Nedeterministický TM

nazýváme sedmici $M = (Q, \Sigma, \Gamma, \delta, q_0, B, F)$, kde $Q, \Sigma, \Gamma, q_0, B, F$ jsou jako u TM a $\delta : (Q - F) \times \Gamma \rightarrow P(Q \times \Gamma \times L, R)$.

Slovo $w \in \Sigma^*$ je přijímáno nedeterministickým TM M , pokud existuje nějaký výpočet $q_0 w \vdash^* \alpha p \beta, p \in F$.

Věta: Pro každý M_N nedeterministický TM existuje deterministický TMM_D takový, že $L(M_N) = L(M_D)$. **Důkaz:** prohledáváme do šířky možné výpočty M_N

- odvozeno v k krocích
- maximálně m konfigurací (kde $m = \max|\delta(q, x)|$ je max. počet voleb M_N)

□

13 Dvanáctá přednáška

Definice: Separovaná gramatika

Gramatika je separovaná, pokud obsahuje pouze pravidla tvaru $\alpha \rightarrow \beta$, kde:

- buď $\alpha, \beta \in V^+$ (neprázdné posloupnosti neterminálů)
- nebo $\alpha \in V; \beta \in T \cup \lambda$.

Věta: *Tu bolo nejaké lemma ktoré som nestihol napísať* **Důkaz:** *a tu bola proof ktorú som nestihol napísať* □

Definice: monotónní (nevypouštějící) gramatika

Gramatika je monotónní, jestliže pro každé pravidlo $(\alpha \rightarrow \beta) \in P : |\alpha| \leq |\beta|$.

Věta: *Ke každé monotónní gramatice lze nalézt ekvivalentní gramatiku kontextovou* **Důkaz:**

- nejprve převedeme gramatiku na separovanou - tím se monotonie neporuší (a pravidla $A' \rightarrow a$ jsou kontextová)
- zbývající pravidla $A_1 \dots A_m \rightarrow B_1 \dots B_n, m \leq n$ převedeme na pravidla s novými terminály C

TODO, tabulka, pod definicí 12.2, 238/234-314 □

13.1 Lineárně omezené automaty

Ještě potřebujeme ekvivalent pro kontextové gramatiky. Kontextovou gramatiku dostaneme z libovolné monotónní gramatiky.

Definice: Lineárně omezený automat LBA je nedeterministický TM, kde na pásce je označen levý a pravý konec, l, r . Tyto symboly nelze při výpočtu přepsat a nesmí se jít nalevo od l a napravo od r . Slovo w je přijímáno lineárně omezeným automatem, pokud $q_0 l w r \vdash^* \text{TODO}$

Věta: *Každý kontextový jazyk lze přijímat pomocí LBA.* **Důkaz:**

- derivaci gramatiky budeme simulovat pomocí LBA.
- použijeme pásku se dvěma stopami
- slovo w dáme nahoru, na začátek dolní stopy S
- přepisujeme slovo ve druhé stopě podle pravidel G
  - nedeterministicky vybereme část k přepsání
  - provedeme přepsání dle pravidla (pravá část se odsune)
- pokud jsou ve druhé stopě samé terminály, porovnáme ji s první stopou. Slovo přijmeme nebo ho zamítneme.

□

Věta: *LBA přijímají pouze kontextové jazyky* **Důkaz:**

- potřebujeme převést LBA na monotónní gramatiku, t.j. gramatika nesmí generovat nic navíc
- výpočet ukryjeme do 'dvoustupých' neterminálů
- generuj slovo ve tvaru $(a_0, [q_0, l, a_0]), (a_1, a_1), \dots, (a_n, [a_n, r])$

- *simuluj práci LBA ve 'druhé' stopě (stejně jako u TM)*
  - *pro $\delta(p, x) = (q, x', R) : Px \rightarrow x'Q$*
  - *pro $\delta(p, x) = (q, x', L) : yPx \rightarrow Qyx'$*
- *pokud je stav koncový smaž 'druhou' stopu*
- *speciálně je třeba ošetřit přijímání prázdného slova (pokud LBA přijíma λ , přidáme speciální startovací pravidlo)*

□

13.2 Rekurzivní jazyky

Definice: TM zastaví, pokud vstoupí do stavu q , s čteným symbolem X , a není instrukce pro tuto situaci, t. j. $\delta(q, X)$ není definováno.

- Předpokládáme, že v přijímacím stavu $q \in F$ TM zastaví,
- dokud nezastaví, nevíme jestli přijme nebo nepřijme slovo.

Definice: Říkáme, že TM M rozhoduje jazyk L , pokud $L = L(M)$ a pro každé $w \in \Sigma^*$ stroj nad w zastaví.

Jazyky rozhodnutelné TM nazýváme rekurzivní jazyky.

Věta: Je-li L rekurzivní, je rekurzivní i $\bar{L}$.

Věta: Postova věta

*Jazyk L je rekurzivní právě když L i $\bar{L}$ (doplňěk) jsou rekurzivně spočetné. **Důkaz:***

- Máme $TM L = L(M_1) \& \bar{L} = L(M_2)$.
- pro dané slovo w naraz simulujeme M_1 i M_2 (dvě pásky, stav se dvěma komponentami)
- Pokud jeden z M_i přijme, M zastaví a odpoví.
- Jazyky jsou komplementární, jeden z M_i vždy zastaví, L je rekurzivní.

□

13.3 Jazyk, který není rekurzivně spočetný

Směřujeme k důkazu nerozhodnutelnosti jazyka dvojic (M, w) takových, že:

- M je binárně kódovaný Turingův stroj s abecedou $0, 1$,
- $w \in 0, 1^*$ a
- M nepřijímá vstup w .

Postup:

- Kódování TM binárním kódem pro libovolný počet stavů TM
- Kód TM vezmeme TM jako binární řetězec.
- Pokud kód nedává smysl, reprezentuje TM bez transakcí. Tedy každý kód reprezentuje nějaký TM.

- Diagonální jazyk $L_d = \{w; \text{TM reprezentovaný jako } w \text{ takový, že nepřijímá } w\}$
- Neexistuje TM přijímající jazyk L_d . Spuštění takového stroje na vlastním kódu by vedlo k paradoxu.

Jazyk L_d není rekurzivně spočetný. Proto $\overline{L_d}$ není rekurzivní. Lze dokázat.

13.4 Kódování

- Pro kódování $TMM = (Q, 0, 1, \Gamma, \delta, q_1, B, q_2)$ očíslovíme stavy, symboly a směry L, R .
- Předpokládáme:
  - Počáteční stav je vždy q_1 .
  - Stav q_2 je vždy jediný koncový stav (nepotřebujeme víc, TM zastaví).
  - První symbol je vždy 0, druhý 1, třetí B, prázdný symbol. Ostatní symboly pásky očíslovíme libovolně.
  - Směr L je 1, směr R je 2.
- Jeden krok $\delta(q_i, X_j) = (q_k, X_l, D_m)$ kódujeme. $0^j 10^j 10^k 10^l 10^m$. Všechna $i, j, k, l, m \geq 1$, takže se dvě jedničky za sebou nevyskytují.
- Celý TM se skládá z kódů všech přechodů v nějakém pořadí oddělených dvojicemi jedniček 11 - $C_1 11 C_2 11 \dots C_{n-1} 11 C_n$.

Budeme potřebovat uspořádat řetězce do posloupnosti:

- Řetězce budeme uspořádávat podle délky, stejně dlouhé uspořádáme lexikograficky.
- První je λ , druhý 0, třetí 1, čtvrtý 11
- **TODO, ešte jedna vec tu bola**

Definice: Diagonální jazyk L_d je definovaný jako $L_d = \{w; \text{TM reprezentovaný jako } w \text{ takový, že nepřijímá } w\}$

Věta: L_d není rekurzivně spočetný jazyk, t. j. neexistuje TM přijímající L_d **Důkaz:**

- Předpokládáme $L_d \in RE$, $L_d = L(M_d)$ pro nějaký TM M_d .
- Jazyk je 0, 1. Přijímá TM M_d vstupní slovo w_j ?
- Alespoň jeden řetězec ho kóduje. řekněme, že $code(M_d) = w_d$.
- Je $w_D \in L_d$?
  - Pokud 'ano', na diagonále má být 0, t. j. $w_d \notin L(M_d) = L_d$, spor.
  - Pokud 'ne', na diagonále má být 1, t. j. $w_d \in L(M_d) = L_d$, spor.

Proto takový M_d neexistuje. Tedy L_d není rekurzivně spočetný. □

Definice: Univerzální jazyk definujeme L_u jakožto množinu binárních řetězců, které kódují pár (M, w) , kde M je TM a $w \in L(M)$.

TM který spracuje L_u se nazývá Univerzální Turingův stroj.

Věta: Existuje Turingův stroj U , pro který $L_u = L(U)$. **Důkaz:** Popíšeme U jako vícepáskový Turingův stroj.

- Přechody M jsou napsány na první pásce spolu s řetězcem w .

- Na druhé pásce simulujeme výpočet M , používající formát

- **TODO**

Operace U jsou následující:

- Otestuj, zda je kód M legitimní; pokud ne, U zastav bez přijetí.
- Inicializuj druhou pásku kódovaným slovem w : 10 pro 0 ve w , 100 pro 1, blank jsou nechané prázdné a nahrazeny 1000 pouze v případě potřeby.
- Napiš 0, počáteční stav M , na třetí pásku. Posuň hlavu druhé pásky na první simulované políčko.
- Simuluj jednotlivé přechody M
  - Najdi na první pásce správnou transakci $0^i 10^j 10^k 10^l 10^m$, 0^i na pásce 3, 0^j na pásce 2.
  - Změň obsah pásky 3 na 0^k .
  - Nahraď 0^j na 2. pásce řetězcem 0^l . Použij čtvrtou 'scratch tape' pro správné mezery.
  - Posuň hlavu 2. pásky na pozici vedle 1 vlevo nebo vpravo, podle pohybu m .
- pokud **TODO**

□

The End